

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra výtvarné výchovy

Diplomová práce

Helena Velcová, DiS.

Návrh pracovního sešitu do hodin výtvarné výchovy pro 1. stupeň
základní školy

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že tuto práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a internetových zdrojů. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpala uvádím v seznamu použité literatury a zdrojů.

V Olomouci dne:

.....

Helena Velcová, DiS.

Poděkování

Poděkování patří vedoucí diplomové práce, Mgr. et MgA. Anně Boček Ronovské, Ph.D., za odborné vedení, obětavou pomoc, materiály a cenné rady, které mi poskytla v průběhu zpracování této práce. Dále poděkování patří Ing. arch. Haně Petrové jako odbornému konzultantovi v oblasti grafické stránky.

OBSAH

1 ÚVOD	6
2 TEORETICKÁ ČÁST	10
2.1 Proměny didaktiky výtvarné výchovy v evropském prostoru.....	10
2.2 Současné pojetí výtvarné výchovy	12
2.3 K historii výtvarné výchovy jako vyučovacího předmětu v českých zemích	13
2.4 Výtvarná výchova jako součást RVP ZV	13
2.5 Dětský výtvarný projev na 1. stupni ZŠ.....	14
2.6 Didaktika výtvarné výchovy	16
2.6.1 Vizuelní gramotnost.....	18
2.6.2 Pohled na současnou výuku výtvarné výchovy	19
2.6.3 „Ideální výtvarka“	20
2.6.4 Role učitele výtvarné výchovy	21
2.7 Didaktické prostředky	23
2.7.1 Využití ITC ve výtvarné výchově	25
2.7.2 Analýza používaných didaktických prostředků ve výtvarné výchově	26
2.7.3 Problematika tištěných didaktických materiálů ve výtvarné výchově	27
2.7.4 Pracovní sešity ve výtvarné výchově na 1. stupni ŽS	28
2.7.5 Zhodnocení dostupných pracovních sešitů do výtvarné výchovy	30
2.7.6 Význam pracovního sešitu.....	34
3 PRAKTICKÁ ČÁST	36
3.1 Paul Klee	36
3.2 Charakteristika pracovního sešitu	39
3.3 Tvorba pracovního sešitu	41
3.4 Jak pracovat s pracovním sešitem	43
3.5 Metodika výzkumného šetření	43
3.5.1 Analýza výtvarného portfolia žáků	44
3.5.2 Pozorování	44
3.5.3 Strukturovaný rozhovor.....	45
3.6 Místo výzkumu.....	45
3.7 Výzkumný vzorek.....	46
3.8 Průběh vyučovacích hodin při funkčnosti ověřování pracovního sešitu	46
3.8.1 Úkol číslo 1	47
3.8.2 Úkol číslo 2	48

3.8.3 Úkol číslo 3	48
3.9 Analýza získaných dat z výzkumného šetření.....	49
3.9.1 Výsledky přímého pozorování všech žáků při práci ve čtyřech vyučovacích hodinách	49
3.9.2 Analýza výtvarných portfolií.....	52
3.9.3 Výsledky pozorování žáků vybraných do výzkumného vzorku	55
3.9.4. Analýza strukturovaných rozhovorů.....	61
4 ZÁVĚR.....	63
5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66
6 ELEKTRONICKÉ ZDROJE	70
7 SEZNAM OBRÁZKŮ.....	71
8 SEZNAM TABULEK	71
9 SEZNAM PŘÍLOH	72
10 PŘÍLOHA Č. 1	73
Didaktická pomůcka do hodin výtvarné výchovy pro 1. stupeň ZŠ – pracovní sešit „TVORĚ BARVY A ČÁRY“	73
11 PŘÍLOHA Č. 2	75
Fotodokumentace z průběhu ověření pracovního sešitu v praxi	97
12 ANOTACE	101

1 ÚVOD

Cílem diplomové práce bylo sestavit vlastní didaktický nástroj v podobě pracovního sešitu a ověřit jeho funkčnost v praxi. Hlavní výzkumnou otázkou bylo, zda lze uplatnit pracovní sešit jako efektivní didaktickou pomůcku v předmětu výtvarná výchova. Pro splnění takto definovaného cíle bylo nutné prozkoumat aktuální situaci v oblasti nabídky didaktických pomůcek pro předmět výtvarná výchova na prvním stupni základní školy. Analýza této aktuální situace v oblasti podobných didaktických pomůcek byla důležitým východiskem pro praktickou tvorbu jednotlivých pracovních listů pracovního sešitu. Protože se jedná o inovativní počín, bylo nezbytné provést evaluaci pracovního sešitu přímo ve výuce. Evaluace přinesla odpověď na dílčí výzkumné otázky, které se týkaly hodnocení pracovního sešitu ze strany samotných žáků a následného zlepšení jeho konkrétní podoby.

Při své pedagogické praxi jsem mezi didaktickými pomůckami nejvíce ocenila kvalitně zpracovaný pracovní sešit, který umožňoval tvořivým způsobem zaujmout žáky a zapojit je hravou a zábavnou formou do edukativního procesu. Zároveň mě na pedagogické práci láká tvorba a ověřování vlastních námětů. Při hledání inspirací pro přípravu na hodiny výtvarné výchovy jsem zjistila, že existuje velmi málo kvalitních pracovních sešitů. Může se jednat o jednu z příčin, proč je výtvarná výchova považována některými žáky, jejich rodiči a také pedagogy za nedůležitou součást výchovy a vzdělávání na prvním stupni základní školy. Proto jsem navrhla vlastní pracovní sešit s názvem „Tvoř barvy a čáry“, který je přílohou této diplomové práce. Velkou motivací pro mne byla představa dětské radosti a prožitku z výtvarného tvoření. Hlavní inspirací se pro mne staly edukační materiály a e-learningové programy v galeriích umění.

Pracovní sešity dávají žákům příležitost nácvič praktických dovedností a jsou využívány především v předmětech jako je český jazyk, matematika apod. Jsem přesvědčena, že pracovní sešit se může stát vhodnou didaktickou pomůckou také v oboru výtvarné výchovy. Proto jsem se ho rozhodla vytvořit jako inovativní produkt a v praxi prokázat, že i takový pracovní sešit může mít uplatnění při výuce výtvarné výchovy.

Cílem pracovního sešitu ve výtvarné výchově se kromě nácvič výtvarných technik může stát také zprostředkování tvorby konkrétního umělce. Pro účely svého pracovního

sešitu jsme vybrala osobnost Paula Klee. Tento výtvarník se v části svého díla plánovaně inspiroval dětskou tvorbou, proto jsou některé jeho obrazy srozumitelné také žákům mladšího školního věku. V jeho obrazech lze vyznat vliv dětského výtvarného projevu. Prostřednictvím osobitého výtvarného stylu tohoto světoznámého umělce je možné žáky zasvěcovat do teorie barev, linií, tvarů a práce s výtvarnými technikami. Další výhodou tohoto přístupu spatřuji v možnosti zprostředkovat žákům srozumitelnou formou výtvarná díla významných umělců nebo kulturního dědictví obecně.

Hlavním didaktickým principem při tvorbě pracovního sešitu byl princip výtvarné hry. Cílem uplatnění této didaktické pomůcky je poskytovat žákům nové poznatky, aniž by si uvědomovali proces učení. Fixace získaných informací proběhne přes smyslový zážitek a zapamatování zlepšuje také prožívání pozitivních emocí při plnění úkolů z pracovního sešitu. Nedílnou součástí je metodická příručka, která učitelům napomáhá pracovní sešit efektivně používat. Metodická příručka je součástí přílohy této diplomové práce.

Při zpracování diplomové práce jsem využívala následující zdroje informací:

- ❖ dostupné a dosud vydané pracovní sešity pro předmět výtvarná výchova;
- ❖ pracovní listy uměleckých galerií, které jsou dostupné on-line;
- ❖ didaktické publikace oboru výtvarná výchova;
- ❖ články na webových stránkách výtvarných fakult;
- ❖ výtvarné časopisy;
- ❖ odborné publikace dostupné ve veřejných knihovnách.

Byla jsem příjemně překvapena množstvím materiálu k teorii didaktiky výtvarné výchovy. Za velký deficit lze považovat nedostatek pracovních sešitů a kvalitních publikací s výtvarnými náměty do vyučovacích hodin výtvarné výchovy.

V praktické části diplomové práce jsem se zabývala evaluací svého pracovního sešitu v realizovaných hodinách výtvarné výchovy pod mým vedením. Použité metody:

1. přímé pozorování všech žáků;
2. osobní případová studie:
 - a) analýza výtvarných portfolií,
 - b) pozorování vybraného vzorku žáků,

c) strukturovaný rozhovor.

Uvedené metody jsem zvolila s ohledem na rozsah diplomové práce s cílem využít získaných poznatků pro vylepšení návrhu svého pracovního sešitu. Jsem si vědoma, že pracovní sešit je didaktická pomůcka, kterou bude do budoucna nutné zlepšovat na základě mnohem hlubší a strukturovanější evaluace. Pro potřeby zlepšení svého návrhu konkrétního pracovního sešitu s názvem „Tvoř barvy a čáry“ považuji provedenou evaluaci za dostatečnou.

Diplomová práce se skládá z teoretické a praktické části, obsahuje dvě přílohy – pracovní sešit s názvem „Tvoř barvy a čáry“ a metodickou příručku pro učitele k tomuto pracovnímu sešitu.

V teoretické části jsem se zabývala vývojem didaktiky výtvarné výchovy v evropském a českém prostoru. Musela jsem prozkoumat kurikulární dokumenty včetně RVP ZV. Zároveň jsem se pokusila popsat, jaký je obvyklý přístup učitelů k výtvarné výchově, jaké jsou dostupné didaktické prostředky a jaké jsou psychologické předpoklady žáků prvního stupně, kterým je nezbytné porozumět.

Praktická část diplomové práce obsahuje popis průběhu a analýzu výzkumného šetření při výuce výtvarné výchovy na prvním stupni základní školy. Popisuje výběr výzkumného vzorku, konkrétní průběh vyučovacích hodin, a především aplikaci osobní případové studie. Velká pozornost je věnována popisu práce jednotlivých žáků při plnění jednotlivých úkolů z pracovního sešitu „Tvoř barvy a čáry“. Deskripce je východiskem pro analýzu efektivity uvedeného pracovního sešitu a jeho následné vylepšení.

Pracovní sešit „Tvoř barvy a čáry“ je zahrnut do přílohy této diplomové práce. Je rozdělen do tří oddílů:

1. teorie barev,
2. linie a čáry,
3. úkoly s různými výtvarnými technikami a jejich kombinacemi.

K pracovnímu sešitu je sepsán metodický průvodce pro pedagogy i vychovatele, kteří s pracovním sešitem budou pracovat. Metodika obsahuje doplňující informace, další náměty a aktivity k tématům.

Vytváření pracovních sešitů považuji za velmi potřebné obzvláště pro žáky na prvním stupni základní školy, protože plnění úkolů z jednotlivých pracovních listů naplňuje nejen princip hry, ale také princip systematickosti. Jedná se o praktickou didaktickou pomůcku pro učitele při navrhování výukových jednotek. Také rodiče získávají přehled o průběhu výuky a vývoji konkrétních dovedností žáků. Všechny takto uvedené výhody pracovních sešitů naplňuje také představa vzniku těchto didaktických pomůcek pro předmět výtvarná výchova. Pro mnoho učitelů totiž výtvarná výchova představuje méně oblíbený předmět. Pracovní sešit pro výtvarnou výchovu umožní také suplujícím učitelům realizaci kvalitní výuky toho předmětu. Hlavním úkolem pracovního sešitu je rozvíjet fantazii, kreativitu, představivost, grafomotoriku a vnímat vizuální obsahy děl. Probouzet dětskou zvědavost a samostatnost, vybízet žáky k zamyšlení se nad výtvarným uměním. Pro žáky představuje tato pomůcka také systematický přehled výtvarných aktivit, ke kterým se mohou v budoucnosti kdykoliv vrátit a být jim dlouhodobou inspirací. Pro školu jako instituci pracovní sešit představuje kvalitní formu ukázek výuky pro kontrolní nebo nadřízené orgány. Pracovní sešit pro předmět výtvarná výchova zlepšuje pozitivní vztah k předmětu výtvarná výchova a umožňuje lépe rozpoznat mimořádně talentované žáky.

Diplomovou práci jsem psala s důvěrou, že pracovní sešit „Tvoř barvy a čáry“ se stane inspirací pro další zlepšování didaktiky v oblasti výtvarné výchovy. Běžně používané výtvarné techniky jsem propojila pomocí vybraných děl umělce Paula Klee, je pro mne velmi inspirativní pedagog a vytvořila jsem tak ucelený koncept v podobě pracovního sešitu, který je využitelný v praxi například jako celoroční výtvarná řada.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Proměny didaktiky výtvarné výchovy v evropském prostoru

V Evropě se lze v současné době setkat s mnoha definovanými a v praxi ověřenými umělecko-pedagogickými koncepcemi. Výtvarná výchova je důležitou součástí vzdělávacího procesu. Přístup k výuce výtvarné výchovy se může lišit v závislosti na místních tradicích, kulturních odlišnostech a pedagogických metodách. Mladý obor, jakým je didaktika výtvarné výchovy, disponuje velmi živým oborovým diskurzem, v rámci něhož vychází konkrétní koncepce z dějin a teorie umění nebo estetiky či vizuálních studií. Pojmosloví oboru je nesourodé i ve vybraných evropských zemích. I přes popisy různých specifíků ohledně výuky výtvarné výchovy v jednotlivých zemích je třeba si uvědomovat omezení související se skutečným hlubokým a diferencovaným pochopením oboru v konkrétním státu. Je třeba se vyvarovat prezentací informací o výtvarné výchově bez jejich řádného zasazení do kontextu daného území.

Výtvarná výchova je součástí povinného vzdělávání v zemích Evropské unie a obvykle se považuje za klíčový předmět pro vstup žáků do oblasti výtvarného umění a vizuální kultury. Spolupráce v mezinárodních projektech se zapojením škol všech stupňů (např. *Images and Identity 2008–2010*, *Creative Connections 2011–2014*) potvrdily výchozí shodu v cílech a metodách napříč evropskými školskými systémy. Školní praxe vykazuje značnou podobnost a příbuznost pojetí i přístupů vyučujících. Rozdíly bývají patrné zejména v dikci kurikulárních dokumentů. Zatímco český RVP prezentuje reálný rámec pro individuální pojetí učitele, např. v Německu a Velké Británii je kladen větší důraz na prokazatelné a ověřované předávání konkrétních dovedností (Kitzbergerová a kol., 2019, s. 14).

Pospíšil a kol. (2016, s. 48) například zmiňuje, že v letech 2012–2016 pracovala skupina německy mluvících výtvarných pedagogů z různých zemí Evropy pod názvem *European Network for Visual Literacy – ENViL* na výzkumech věnovaných interkulturní výtvarné výchově. V roce 2016 pak knižně vydali návrh Společného evropského referenčního rámce vizuální gramotnosti. Zmíněná odborná kniha obsahuje mimo uvedeného návrhu modelu evropského kurikula výtvarné výchovy, zejména některé zajímavé, mnohdy ale jen německy publikované studie.

Ve studii C. Kirchner a F. Haanstry (2016, In Pospíšil a kol., 2016, s. 48) věnující se srovnání vzdělávacích programů vybraných evropských zemí je možné nalézt množství v Evropě do té doby nezveřejněných informací ohledně komparace přístupů k didaktice ve výtvarné výchově. Autoři srovnávali vzdělávací programy ve dvaceti státech Evropy z let 1993–2014. Ze srovnání vyplývá, že školství je variabilně strukturované v každé zemi a rovněž věková hranice žáků je různá v jiném typu škol. Proto je komparace učebních plánů velmi obtížná.

Ve většině sledovaných zemí mají žáci na prvním stupni výtvarnou výchovu 2 hodiny týdně, v 6 případech dokonce pouze jednu hodinu. Obsah předmětu výtvarná výchova zahrnuje oblast výtvarného umění, designu, architektury, médií, vizuální kultury, v polovině učebních plánů dokonce módy. V určitých případech jsou jako součást obsahu výtvarné výchovy uváděny technická tvorba, performance, umění akce, objektové divadlo, kulturní dědictví, estetika všedního dne, film, video, počítačová animace, scénická tvorba, řemeslná tvorba, tradiční umění. Předmět s názvem výtvarná výchova, jak je používán v České republice, je v evropských zemích nazýván různě, od výtvarného umění a designu, přes pedagogiku umění, umělecké vzdělávání, uměleckou výchovu, obrazové umění, vizuální výchovu, až po múzickou výchovu nebo plastické umění (Pospíšil a kol., 2016, s. 48).

Specifikem jsou také profesní kompetence učitelů výtvarné výchovy, které jsou napříč Evropou různě definovány nebo jako v případě České republiky nejsou definovány vůbec. Uhl Skřivanová (2018, s. 6-19) zmiňuje pro příklad Německo. V Německu vydala Konference ministrů kultury (Kultusminister Konferenz – KMK, 2008, doplněné vydání 2015) dokument Společné obsahové požadavky na oborové vědy a didaktiky pro spolkové země (Ländergemeinsame inhaltliche Anforderungen für die Fachwissenschaften und Fachdidaktiken in der Lehrerbildung). Oborově specifický profil kompetencí výtvarných pedagogů je složen z umělecko-estetické praxe, teorie a dějin umění, pedagogiky umění a didaktiky umění.

V zahraničí vznikly i některé aktuální hodnotné publikace zaměřující se na výtvarnou výchovu, jako např. Richard Hickman: *The International Encyclopedia of Art and Design Education* (2019) či Kunibert Bering, Stefan Hölscher, Rolf Niehoff a Karina Pauls: *Visual Learning: Positionen im internationalen Vergleich* (2013). Druhá uvedená se zabývá zejména

popisem různých umělecko-pedagogických koncepcí a přístupů (Uhl Skřivanová, Plíhalová a kol., 2022, s. 7).

2.2 Současné pojetí výtvarné výchovy

Stejně jako všechny obory lidského vědění tak také současné pojetí výtvarné výchovy se mění v návaznosti nejen na společenský vývoj, ale i historicky podmíněné kulturní preference. Soudobé pojetí výtvarné výchovy reflektuje cíle všeobecného vzdělávání. Výtvarná výchova je předmět, který doprovází žáky po celou dobu vzdělávání na základní škole. Zaměřuje se na rozvoj kreativity, estetického cítění, manuální zručnosti, kritického myšlení, pozorovacích schopností, prostorové představivosti a schopnosti vizualizace. Žák se učí vnímat svět kolem sebe a přemýšlet o tom, jak ho může zobrazit svým individuálním výtvarným způsobem. Je to významná součást vzdělávacího procesu a má vliv na celkový rozvoj dítěte.

Současné pojetí výtvarné výchovy klade důraz na osobitost žákovy výtvarné výpovědi a jeho tvořivý charakter, podobně jako na jeho schopnost vyznat se ve světě dřívější i dnešní vizuální kultury. Obrazové vyjádření je v rámci současné výtvarné výchovy zaměřeno na jedinečnou a specifickou formu lidské komunikace. Žáky vybavuje kompetencemi kreativně pracovat s obrazy a jejich významy.

Podle Petry Šobáňové specifika výtvarné výchovy tkví ve schopnosti pracovat s vizuálně obrazným vyjádřením a v experimentálním zacházení s ním. Žáci se ve výtvarné výchově učí chápat fungování znakových systémů a uvědomovat si své možnosti při jejich utváření a pozměňování. Praktické výtvarné dovednosti jsou integrální součástí tvůrčího procesu, doplněného přirozeně o komunikační, respektive interpretační složku (Šobáňová, 2011, s. 322-327).

Vzdělávací oblast výtvarné výchovy se přirozeně proměňovala nejen po obsahové stránce, ale také v oblasti didaktiky. Výtvarná výchova má charakter činnostně pojatého vyučování, ve kterém jsou předkládány praktické výtvarné úkoly, ve kterých usilujeme o originální kreativní a autentické zpracování výsledné činnosti. V dnešní době je kladen důraz na vlastní výtvarný projev žáka s důrazem výtvarného individuálního zpracování konkrétního tématu. Očekává se, že se žáci budou seznamovat i se světem umění. Nevyžadujeme od nich

zapamatování si co nejvíce informací, ale chceme, aby porozuměli základním principům a smyslu umělecké tvorby. Získané kreativní schopnosti žáci mohou uplatnit v jiných mimovýtvarných oblastech.

2.3 K historii výtvarné výchovy jako vyučovacího předmětu v českých zemích

Vyučovací předmět výtvarná výchova zůstává v různých podobách a s různými cíli součástí vzdělávacích programů českého školství skoro od počátků povinné školní docházky. Aktuální název výtvarná výchova se ustálil až v roce 1960, současně s pojetím orientovaným na rozvoj dětské tvořivosti a zachovávání hlubších kontaktů s výtvarným uměním. Pozdní fáze modernismu v 60. letech poskytovala obsáhlou škálu esteticky atraktivních tvůrčích pojetí, které se staly na nějakou dobu obsahovou i formální základnou pro tvorbu žáků i její hodnocení a vzdorovaly i ideologickým tlakům v době normalizace. Společenské změny po roce 1989 byly zčásti vnímány jako návrat k demokracii, a to v duchu silně idealizovaných tradic první republiky. Postmoderní západní svět ovšem již v té době vnímal sám sebe jako nestálý, pluralistický koncept, bez víry v trvalé pravdy a obecné estetické ideály. Neměnné a spolehlivé teorie se v něm nahrazují experimentálními aktualizacemi, u kterých teprve testování ověřuje jejich také nakonec nestálou platnost, pravdivost a efektivitu (Kitzbergerová a kol., 2019, s. 3).

Vzdělávací obsah předmětu výtvarné výchovy se přirozeně proměňoval od prvotního technicistně orientovaného kreslení až po pedocentrické tendence 20. století se zájmem o dětskou psychiku a výtvarný projev dítěte. Na formování vzdělávacího obsahu výtvarné výchovy pro nově zaváděné RVP ZV měla vliv pluralitní postmoderní kultura, sémiotika, vizuální studie a progresivní proudy výtvarně pedagogického myšlení věnující se vizualitě (Šobáňová, 2011, s. 322-327).

2.4 Výtvarná výchova jako součást RVP ZV

Didaktika výtvarné výchovy zaznamenala v posledních desetiletích významný vývoj. V současném vzdělávání určuje podobu výtvarné výchovy především Rámcový vzdělávací

program (RVP), který reprezentuje státní úroveň kurikulárních dokumentů. RVP vymezuje výsledky vzdělávání a soubor učiva, které má škola povinnost zařadit do svých školních vzdělávacích programů jako závazné učivo k osvojení. RVP je tak podkladem, který musí být dodržen, ale jednotlivé školy si pak mohou ve školním vzdělávacím programu (ŠVP) jeho obsah přizpůsobit svým podmínkám a specifikům.

Výtvarná výchova je součástí vzdělávacího programu a je v RVP zakotvena ve vzdělávací oblasti nazvané „Umění a kultura“ (spolu s hudební výchovou). Tato oblast umožňuje žákům poznávat svět i jinak než racionálně, aby žák zaujal tvořivý postoj a učil se prostřednictvím vlastní tvorby (MŠMT, 2021, s. 139). V minulých letech bylo učivo oboru rozdělováno podle postupů, námětových okruhů nebo výtvarných technik. V dnešní době se vzdělávací obsah výtvarné výchovy v RVP ZV dělí do tří obsahových domén (MŠMT, 2021, s. 86-87):

- ❖ **rozvoj smyslové citlivosti** – linie, tvary, objemy, světlostní a barevné kvality, textury – jejich jednoduché vztahy (podobnost, kontrast, rytmus), jejich kombinace a proměny v ploše, objemu a prostoru; uspořádání objektů do celků (vizuálně obrazná vyjádření hmatových, sluchových, pohybových, čichových, chuťových podnětů a vyjádření vizuálních podnětů jinými smysly; smyslové účinky vizuálně obrazných vyjádření (např. umělecká výtvarná tvorba, fotografie, film aj.);
- ❖ **uplatňování subjektivity** – prostředky pro vyjadřování vlastních pocitů a nálad (akční tvar malby, pohyb těla, zacházení s předměty), vizuálně obrazná vyjádření (volná malba, plastika komiks aj.); vizuální, statické, dynamické vnímání objektů, hledisko motivace;
- ❖ **ověřování komunikačních účinků** – utváření a zdůvodňování postoje v komunikaci se spolužáky, rodiči, uvnitř skupin, ve kterých se žák pohybuje; komunikační obsah vizuálně obrazných vyjádření; proměny komunikačního obsahu (cíle tvorby a proměny obsahu vlastních vizuálně obrazných vyjádření i děl výtvarného umění).

2.5 Dětský výtvarný projev na 1. stupni ZŠ

Výtvarný projev představuje expresivní vyjádření člověka a jako komplexní fenomén související se všemi rozsahy psychiky a s grafomotorickými schopnostmi jedince, může být posuzován hlediskem mnoha společenských i jiných oborů, především pedagogikou

(zejména pedagogikou výtvarnou) a psychologií. Při realizaci výtvarného projevu lze uplatnit veškeré složky lidské existence: od tělesnosti, přes psyché – až k duchovnímu rozměru člověka (Šobáňová, 2019, s. 11-13).

Dětská kresba má schopnost reflektovat dětský vnitřní svět a dává informace o způsobu jeho vnímání. Výtvarné vyjádření dítěte je jeho osobním výrazem, který zahrnuje vědomé a nevědomé významy. Výtvarný projev může sloužit k odhalení nebo řešení problémů, k utváření myšlenek a představ dítěte. Výtvarným projevem se dítě vyjadřuje odlišným způsobem než jazykem, který je pro určité vyjádření nevhodný či nedostatečný. Dítě kreslí, aby se bavilo, kreslení je pro něj významnou neverbální aktivitou, jde současně o přirozenou součást vývoje dítěte. Začátky kreslení jsou úzce propojeny s jeho vývojem, při výtvarné aktivitě se u dítěte projevuje všechno zdravé a přirozené, co v něm je. Pro dítě prezentuje výtvarný projev hru, zábavu, způsob vytváření něčeho a vyjádření se. Obvykle dítěti přináší radost a uspokojení a má rovněž velký význam pro vývoj psaní (Plevová a Pugnerová, 2022, s. 7).

Výtvarný projev dítěte se vyvíjí v určitých časových obdobích. Různí autoři k jejich pojmenování přistupují odlišně. Jan Piaget hovoří o přelomu dvou stádií na počátku školní docházky. Jedná se o stádium názorového myšlení (4–7 let), ve kterém dítě vyvozuje závěry, závislé na dětském egocentrismu a činnosti dítěte. Druhé je označováno jako stádium konkrétních operací (7–11 let), které je charakteristické vytvářením myšlenkových kategorií a smyslem pro povinnost.

Victor Lowenfield (In Řepa, 2022, s. 6) například období první a druhé třídy definuje jako období schematické (6–9 let). Kresba v tomto věku nadále představuje hlavně myšlenkový koncept (výjimečně zrakem vnímanou realitu), odrážející aktivní znalost prostředí žáka. Opakují se ustálená a opakující se tvarová schémata. Jde o závěrečné období tzv. magické kresby (pohádkový charakter výtvarného projevu). Dochází k dotvoření úplného grafického znázornění lidské postavy. Barevnost reflektuje skutečnosti (slunce je žluté, nebe modré, střecha červená aj.). Kromě kresby lidské postavy se přidávají motivy domů, rostlin, zvířat, stromů, aut a jiných objektů. Objekty mohou být průhledné. Kolem 7. roku získávají objekty již svou vlastní základnu – tzv. „čáru země“. Lze zaznamenat nové objevy v řešení prostoru – rozlišení plochy do pásů či sklápění scény do půdorysu.

Pro vývoj výtvarného projevu dítěte mladšího školního věku, Michaela Pugnerová a kol. (2019, s. 57-59) uvádí, že v tomto období se nachází dítě v období **realistické kresby**, které nastupuje na začátku povinné školní docházky. Dochází v rámci něj k oddělení dětského zážitku od reality. Dítě se připravuje na přechod od kresby podle vlastní představy ke kresbě podle předlohy. Na předmětech začíná rozlišovat jejich objektivní znaky a kresba začíná být dvojdimenzionální. Hlavním rysem této etapy výtvarného projevu je obohacování původního projevu věrnějšími a detailnějšími prvky. Proporce jednotlivých součástí jsou zřetelnější. Upřednostňovaným motivem je lidská postava, která začíná být dokonalejší (detaily na oblečení – rukávy, knoflíky). Může přecházet do profilu, mění se technika a experimentuje se s kresebnými nástroji (fix, uhel, tužka). V kresbě zepředu už obličej mívá většinu detailů a rysů, včetně účesu, zlepšuje se zobrazení nohou, které nejsou ztvárňovány paralelně, ale sbíhají se v rozkroku. Lze zaznamenat i pokusy o znázornění pohybu. Preferovaným motivem lidské postavy bývá u šesti až sedmiletých dětí postava stejného pohlaví (u chlapců se může objevovat motiv maminky – po adaptaci na školu tento motiv mizí).

2.6 Didaktika výtvarné výchovy

Výtvarná výchova má v učebních osnovách základních škol své pevné místo s pevně danou hodinovou oporou a bez pochyby se řadí k všeobecně vzdělávacím předmětům. I tak bývá nadále pokládána nejen žáky a jejich rodiči, ale mnohdy i vedením škol za odpočinkovou, nedůležitou disciplínu, eventuálně za nezbytný, ale nepříliš podstatný doplněk k těm skutečně významným oborům a oblastem, které představují podstatu výchovy a vzdělání.

Cílem výtvarné výchovy je v souladu s platným RVP ZV naučit žáka aktivně, s maximální možnou mírou jeho vlastního zájmu, užívat vizuálně obrazné prostředky pro rozvoj svého smyslového vnímání, k uvolňování jeho obrazné představivosti a k rozšiřování schopností jejího komunikačního uplatnění. Za nejobecnější cíl oboru nelze považovat „stát se umělcem“, ale učit se vizuálně vyjadřovat, komunikovat a pokračovat v tom celý zbytek života. Díky této schopnosti podstatně roste možnost osobního uplatnění každého žáka, jelikož pomáhá nalézt, konkretizovat a jasně vyjádřit svůj vlastní tvůrčí potenciál. V tomto ohledu prezentuje výtvarná výchova důležitou a nepostradatelnou součást všeobecného vzdělávání, které žákům pomůže v orientaci a aktivním uplatnění v rychle se měnící realitě.

Je zjevné, že tato koncepce si žádá kontinuální a systematickou metodickou podporu pro lepší možnost reagování na individuální potřeby začínajících i již zkušených pedagogů (Kitzbergerová a kol., 2019, s. 3-4).

De Backer a kol. (2012, s. 53-66) vnímá jako důležité rozvíjet uměleckou tvořivost v praxi základních škol, k čemuž však v praxi příliš nedochází. I Holt (1997, s. 93-100) kritizuje přístupy ve výuce výtvarné výchovy především v prvotních ročnících základního vzdělávání, které podstatně ovlivňují ztrátu důvěry ve výtvarnou výchovu v pozdějších ročnících, a to především v důsledku pasivního předávání učiva a přístupu učitele. Pro zlepšení popsaného stavu je nutný aktivnější a kreativnější přístup učitelů v raných fázích výuky výtvarné výchovy.

Podle Leonory Kitzbergerové je výtvarná výchova fungujícím celkem, jestliže tvořivé činnosti vedou ke vzniku nového díla, v nichž žáci aktivně vytvářejí a současně ve vzájemné komunikaci ověřují a posuzují individuální vazby mezi verbálním a vizuálním vyjadřováním. Kromě běžně předpokládaných aktivit, představovaných jako tvorba a recepce, je tedy podstatnou a zásadní složkou výchovně-vzdělávacího procesu výtvarné výchovy reflexe, která oba tyto procesy podrobuje verbálnímu sdělování, zkoumání, porovnávání a ověřování a tím je zařazuje do uvědomované osobní zkušenosti žáka. Teprve v součinnosti a vzájemném propojení všech tří aktivit je výtvarná výchova účinným, fungujícím celkem (Kitzbergerová, 2014, s. 7).

V rámci výtvarné výchovy se tedy nejedná jen o činnosti vedoucí bezprostředně ke vzniku díla, ale snahou je se věnovat celému procesu od jeho počátků. Výtvarná výchova má uvádět žáky do situací, v nichž mají vlastní aktivitou vstupovat do různých fází tvůrčího procesu. Pokud učitel žáky přivádí k poznání, že zadaný úkol lze uchopit jako výzvu, která vede k tvůrčímu zpracování, významně je posouvá ve směřování k vlastnímu a svébytnému pojetí světa. Hlavním přínosem výtvarné výchovy a také jejím významným výchovně-vzdělávacím cílem musí být zejména zážitek z tvorby a tvůrčího procesu, kterému předchází silná motivace žáka vybízející k výtvarné činnosti a vlastnímu pojetí výtvarného díla.

2.6.1 Vizuelní gramotnost

Vizuální gramotnost představuje jeden z typů gramotnosti. Sumarizuje dovednosti potřebné pro samostatnou a svébytnou existenci jedince ve společnosti ovládané, řízené a manipulované vizuelními podněty (Kitzbergerová, 2014, s. 9). Vizuelní gramotnost je možné tedy definovat jako soubor mnoha dovedností v oblastech jako je percepční senzitivita (smyslová i emoční citlivost v podmínkách obvyklého života), schopnost kritického myšlení (schopnost kriticky zhodnotit a posoudit dostupné informace, identifikovat cíl sdělení), estetická přímot (neulpívání na normách a vzorech, schopnost akceptovat nová a překvapivá řešení), schopnost vizuelní výmluvnosti (schopnost využít dosažitelné prostředky k utváření osobitého vizuelně obrazného vyjádření) a kulturní habitus (Fulková, 2004, s. 17).

V současné době je schopnost porozumět a předkládat vizuelní data životně důležitou schopností člověka přežívat ve složitém světě. Schopnost porozumět vizuelnímu „jazyku“ je naučitelná a učitel ji může svým žákům předat v rámci kreativního a kritického myšlení. Soudobá výtvarná výchova, pokud podporuje kreativní a kritické myšlení, může být pomůckou k podpoře myšlení vyššího řádu, řešení problémů a hluboké reflexe, a to již u žáků prvního stupně základních škol (Twardzik Ching, 2015, s. 95-109). Nelze se však domnívat, že současné umění přesahuje kognitivní schopnosti žáků. Mnohdy náročná povaha mnohých současných uměleckých děl a nápadů může být využita ke stimulaci zvědavosti, která je u žáků přirozená, díky čemuž žáci mohou pochopit umění jako celek.

Obrazy nás provází každý den ať už v médiích či jinde. Žáci musí s těmito obrazy zacházet, ovšem ne vždy dokáží přemýšlet o tom, co znázorňují. Žák není pasivním příjemcem vizuelní produkce, je jím utvářen a současně jej spoluvytváří (Kitzbergerová a kol., 2019, s. 9). Proto je nezbytné rozvíjet vizuelní gramotnosti ve výtvarné výchově, jelikož značná většina přednášených informací se šíří obrazem (tedy na vizuelním podkladě), který vypovídá o vnímané skutečnosti s mnohem intenzivnější autenticitou a bezprostředností než jakýkoli jiný komunikační prostředek (Spousta, 2001, s. 86-93). Jak známo, vizuelní prostředky jsou součástí komunikační kompetence žáka dnešní doby, který se neučí jen pomocí tradičních textů (psaných či mluvených), ale i prostřednictvím graficky bohatě vybavených učebnic a obrázkových publikací, ale v poslední době i velmi výrazně skrze nové

vzdělávací technologie: videoprogramy, počítače, internet, sociální sítě aj. Rozlišovat kvalitní, významné a ceněné vizuální podněty je o to náročnější.

Vizuálně gramotný člověk pak dokáže vizuální sdělení, která jej obklopují, pochopit nejen co do jejich obsahu a základní informace, ale dokáže identifikovat a posuzovat i strategie, které se obvykle prostřednictvím obrazů snaží člověka ovlivňovat. Ví, jak obrazy vznikají, a rozezná, z čeho vychází jejich přesvědčivost. Dokáže se zamyslet nad tím, proč vizuální produkty vzbuzují emoce, proč jejich vlivem podléháme iluzím, čím ovlivňují naše názory a postoje. Umí kriticky nahlížet na zdroje vlastních preferencí při výběru produktů, se kterými se ztotožní a jejichž vliv nadále poroste (Kitzbergerová, 2014, s. 9).

2.6.2 Pohled na současnou výuku výtvarné výchovy

Odborník z řad pedagogů na výtvarnou výchovu Karel Řepa hovoří o současné výtvarné výchově jako do určité míry ploché a prezentující uniformní produkty. Pedagogové se v současné výtvarné výchově upínají k hojně sdíleným „námětovým blogům“ (viz např. www.vytvarka.eu či www.vytvarne-namety.cz), pořád více populárnějšímu Pinterestu a zejména k neustále narůstajícím facebookovým komunitám. Mimo rad a zkušeností si zde učitelé výtvarné výchovy vyměňují i předkreslené siluety ježků, sluníček, sněhuláků, šablony hrušek s lidskými obličejí aj., jako již úspěšně vyzkoušené, „instantní“ návody. Z obsahu takto pojímané výtvarné výchovy se do určité míry vytrácí kreativita a tvořivost. (Např. tvrzení paní učitelky na prvním stupni ZŠ: „*Tak si to s nima zkuste a uvidíte, že nezvládnou nic jinýho.*“) (Řepa, 2022, s. 160-168).

Jedním z důvodů této skutečnosti může být fakt, že učitelé výtvarné výchovy v první či druhé třídě mívají mnohdy vlastní hluboce zakořeněnou nedůvěru ve vlastní výtvarné schopnosti, protože většinou nemají specializaci na výtvarnou výchovu. Důvodem může být ohraničení výtvarné výchovy vedením školy, které požaduje určité uniformní instantní výsledky a učitel, který klade větší důraz na proces než na výsledek, je pak v obtížné situaci (např. paní učitelka na prvním stupni základní školy, která reagovala následovně: „*Tohle by mi ve výtvarce neprošlo. Paní ředitelka chce, abychom vše dávali na nástěnky. Kontroluje, aby tam byly jen podařené výrobky. Kvůli rodičům.*“) (Řepa, 2022, s. 160-168).

Pokud se však učitelé povede vystoupit z této do určité míry komfortní zóny „šablonového ráje“, může to mít pozitivní ohlas i u žáků. Příklad z prvního stupně na základní škole: učitelka zadala ve druhé třídě malířský námět *„Svatý Martin přijel na bílém koni.“* Žáci už byli zvyklí na volnou práci z představy, ovšem takové zadání je znejistělo: *„Ale já neumím namalovat koně“*, oponovala jedna z žákyň. Učitelka pohotově zareagovala: *„Já taky neumím koně“*. Žáci byli z takové odpovědi zmatení, ze zadních lavic se jedna z žákyň překvapeně zeptala: *„Opravdu neumíte?“* Paní učitelka odpověděla: *„Neumím. Pojdme se tedy dohodnout, že si můžete prostě udělat takového koně, jakého chcete, ať už vypadá jakkoliv.“* Žáci souhlasili, byli spokojeni, tvorba se bezprostředně rozběhla (Řepa, 2022, s. 166).

Otázka kvality vzdělávání v oblasti výtvarné výchovy se stává aktuální v souvislosti s možnými změnami RVP ZV. Kvalita ve výtvarné výchově byla hodnocena konferencí INSEA již v roce 2017. Z diskuze na této konferenci vyplynul požadavek na vznik on-line platformy, která by obsahovala průběžně doplňované příklady dobré praxe.

2.6.3 „Ideální výtvarka“

Současný obsah výtvarných činností ve výtvarné výchově má být blízký věku a schopnostem žáků, zvládnutelný, aktivizující tvořivost, obohacující neustále o nové podněty, rozšiřující o nové vyjadřovací prostředky, výtvarné techniky a materiály. Atmosféra v hodinách výtvarné výchovy musí být přátelská, bezprostřední, radostná, hravá, bez pocitu autoritářství. Výtvarná výchova nemůže být drilem nějaké techniky, ale měla by probíhat se záměrem zprostředkovat žákům radost z tvořivého procesu, zážitek, pocit, že to zvládnou. Výchova k tvořivosti nemůže být „kurzem“, měla by být procesem radostným a zážitkovým. Učitel výtvarné výchovy musí umět také reflektovat aktuální umělecké dění. Navíc výtvarná výchova čerpající podněty z výtvarného umění otvírá nové cesty k výtvarným aktivitám. Využívat lze i různé alternativní výrazové prostředky, díky nimž žáci mohou více projevit radost z vlastní tvorby. Například při různých výtvarných hrách, výtvarných akcích apod. jsou důležité situace, ve kterých se uplatňuje slovo, pohyb, zvuky, ale i tvary, barvy a zejména hravost s důrazem na uvolnění z klasických forem výtvarných aktivit.

2.6.4 Role učitele výtvarné výchovy

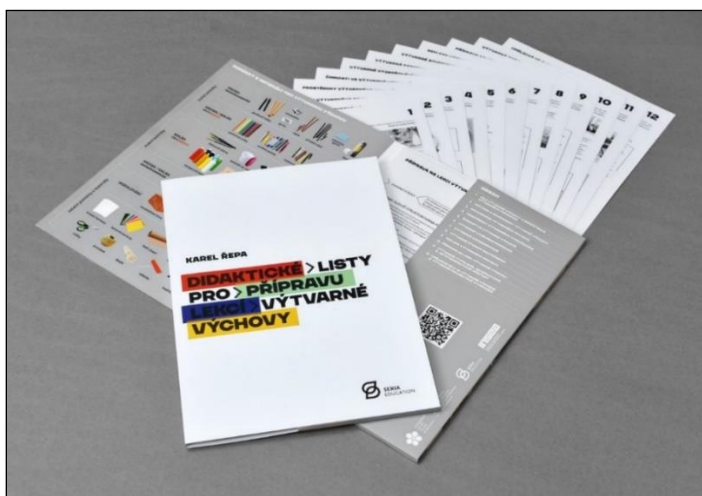
Pro potřeby této diplomové práce nerozlišuji roli učitele výtvarné výchovy a roli učitele jako takového, neboť v případě žáků prvního stupně, konkrétně první a druhé třídy, je učitel výtvarné výchovy současně učitelem i všech jiných předmětů. Na začátku školní docházky bývá tento učitel pro žáky prvních a druhých ročníků ZŠ velkou autoritou, uvádí žáka do školního světa, zprostředkovává kontakt se školou, utváří u dítěte první základy jeho vzdělanosti. Osobnost učitele je v prvních letech školní docházky určující pro kvalitu jeho vzdělávání, což se týká také výtvarné výchovy.

Učitelé na prvním stupni stojí před poměrně náročným úkolem, pokud chtějí učit výtvarnou výchovu skutečně kvalitně. Jen výjimečně disponují specifickým vzděláním z výtvarné výchovy a mimo výtvarnou výchovu učí i jiné předměty, na které se rovněž musí adekvátně připravovat. Makovský a kol. (2016, s. 11-16) v tomto ohledu upozorňují, že pro takové učitele je vhodné vytvářet a zajišťovat jim dostatek didaktických materiálů a pomůcek pro hodiny výtvarné výchovy, které by jim usnadnily přípravu a byly pro ně inspiračním zdrojem i metodickým a odborným rádcem. Učitelé vyjadřují často nejistotu z výuky výtvarné výchovy.

Na roli učitele výtvarné výchovy lze usuzovat i ze stanovených kompetencí, které jsou od učitelů výtvarné výchovy vyžadovány (Řepa, 2022, s. 1):

- ❖ rozumí výtvarnému vyjádření jako specifickému způsob lidské výpovědi o světě;
- ❖ rozpozná základní výtvarné vyjadřovací prostředky rozumí jejich výrazovým možnostem a umí je využívat při řešení výtvarných úloh;
- ❖ ovládá figurativní i nefigurativní výtvarné výpovědi o vlastním poznávání, prožívání a hodnocení světa. Řešení výtvarných úkolů vnímá jako problém s několika vhodnými řešeními. Je si vědom důležitosti tvořivého hledání, vlastního nápadu, představivosti a fantazie a využívá je ve své práci;
- ❖ rozumí rozdílů mezi obvyklým (fotografickým) popisem reality a jejím uměleckým ztvárněním (všední kopírování reality nenahradí individuální a tvořivou „proměnu“ světa prostřednictvím výtvarné činnosti);
- ❖ ovládá uvědomělé pozorování reality, objektů uměleckých i mimouměleckých, přírodních i umělých forem a objevování jejich výtvarně-estetických kvalit.

Učitel výtvarné výchovy má oproti učitelům jiných předmětů pravděpodobně největší volnost (není tolik svázán přesným kurikulem, učebnicemi apod.). To však na jednu stranu souvisí s téměř úplnou absencí učebnic. Učitelé tak mají mnohdy problém hledat inspiraci pro vzdělávání svých žáků, chybí jim zajímavé a moderně zpracované pracovní listy i jiné didaktické pomůcky. Současně se ukazuje i problém s existencí vhodných návodných pomůcek, které by pomáhaly přímo učitelům s tím, jak se připravovat do hodin výtvarné výchovy. Zmínit lze v tomto ohledu alespoň práci Karla Řepy, který vytvořil učitelům didaktické listy pro přípravu výtvarných lekcí.

Obrázek 1 Ukázka didaktických listů
Karla Řepy Dostupné z:
https://www.jcu.cz/cz/univerzita/lide/clovek?identita=REPA_Karel_10126.

Právě pro učitele výtvarné výchovy je důležité, aby dokázali být tzv. tvořivými učiteli, což se vyznačuje schopností utvářet originální a smysluplné myšlenky, formovat nová díla, přicházet s podnětnými nápady a nezvyklými postupy řešení nějakého (např. výtvarného) problému nebo úkolu. Tvořivá osobnost by měla disponovat rozsáhlou citlivostí, vnitřní flexibilitou, schopností přetvářet vlastní zkušenosti a vnější informace a volněji pracovat s jejich podstatou.

Ze závěrů realizovaného výzkumu Makovského a kol. (2016, s. 11-16) vyplynulo, že oblíbenými tématy do hodin výtvarné výchovy učitelů na prvním stupni jsou vesměs příroda, roční období (svátky a tradice) nebo počasí. Inspirací k výtvarným činnostem bývá učitelům zejména učivo jiných předmětů, nejčastěji prvouky (příroda kolem nás, zvířata, člověk) a českého jazyka (pohádky, básně, písně). Rovněž z výzkumu vyplynulo, že učitelé vycházejí nejen ze svých vlastních zkušeností, ale inspirují se také zkušenostmi a nápady jiných učitelů, které navzájem sdílí a mnohdy přebírají techniky a náměty od svých kolegů.

Témata hodin se odvíjejí také od zkušeností a zážitků žáků (návštěva ZOO, výstavy, divadla, zážitky z prázdnin apod.).

Výuka výtvarné výchovy by měla být co nejvíce interaktivní, zábavná a motivující. Učitelé by měli podporovat samostatné myšlení a kreativitu žáků a umožnit jim experimentovat s různými uměleckými technikami a materiály. Je důležité, aby žáci měli dostatek volnosti a prostoru k vlastní tvorbě, a aby byly podporovány v rozvoji svých vlastních uměleckých stylů.

2.7 Didaktické prostředky

Lucie Zormanová definuje didaktické prostředky jako *„...předměty a jevy sloužící k dosažení vytyčených cílů, zahrnují vše, co vede ke splnění výchovně-vzdělávacích cílů“* (Zormanová, 2014, s. 188). Didaktickými prostředky jsou tedy všechny prostředky povahy nemateriální (např. metody, organizační formy výuky) i materiální (např. skutečné předměty, jevy, názorné pomůcky, tabule), které pomáhají k celkové efektivitě vzdělávacího procesu a k dosažení výchovně-vzdělávacích cílů.

Z používaných metod se pedagogům nabízí poměrně široká nabídka výukových metod, jejich dělení bývá různé, zde lze ve stručnosti zmínit jedno ze základních (Šobáňová, 2015, s. 70):

- ❖ **metody slovní** – monologické metody (přednáška, výklad, vyprávění, vysvětlování, instruktáž), dialogické metody (rozhovor, diskuse, dramatizace), metoda písemných prací, metoda práce s textem (učebnicí, knihou, pracovním listem);
- ❖ **metody názorně-demonstrační** (přímého poznávání předmětů a jevů) – metoda pozorování předmětů a jevů, metoda předvádění (demonstrace) obrazů a předmětů, pokusů, činností, metoda projekce (statické nebo dynamické);
- ❖ **metody praktické** (praktických činností) – nácvik pohybových a praktických dovedností, pokusy a laboratorní aktivity, grafické a výtvarné činnosti, pracovní aktivity.

Ačkoliv je možné při výuce výtvarné výchovy využít všechny z výše uvedených výukových metod, z přehledu je zjevné, které metody nacházejí ve výtvarné výchově největší uplatnění. V praxi výtvarné výchovy se nejčastěji využívají metody praktických činností,

dále metody receptivní, reproduktivní, případně heuristické, metody diskusní, problémové, situační, podobně jako metody didaktických her. Naprosto charakteristickou metodou, která našla ve výtvarné výchově své zevrubné uplatnění, je metoda projektová.

Výtvarné techniky musí sloužit k podpoře výtvarného vyjádření a umožnit optimální výrazové vyznění námětu. Cílem není pouhé osvojení konkrétní výtvarné techniky. V průběhu výtvarného vzdělávání se žáci postupně učí používat různé druhy výtvarných prostředků. Dle zvolené výtvarné techniky si mohou žáci určit vhodnou výtvarnou pomůcku, ale musí brát zřetel na správné řešení výtvarného problému. V rámci výtvarné výchovy jsou žáci postupně seznámeni s výtvarnými prostředky jako jsou různé druhy materiálů a nástrojů.

Ve výtvarné výchově je možné využít jakýkoliv didaktický prostředek. V současnosti se rozvíjí využívání počítačů se specifickými softwary hlavně s grafickými programy (Peppler, 2010, s. 2118–2153). Vývoj v této oblasti neustále postupuje. Ve výtvarné výchově je možné se setkávat se stále novějšími a nápaditějšími softwary (např. iPicky, Drawnimal). Tyto softwary lze využívat při výuce výtvarné výchovy např. i v případě online výuky, protože motivují žáky k zapojení do procesu tvorby.

Velmi často se v hodinách výtvarné výchovy uplatňuje i projekční technika. S její pomocí zprostředkováváme nepřítomnost originálu uměleckého díla či jiného objektu. Ve výtvarné výchově se lze setkat s používáním různých zvukových záznamů, modelů, zobrazení (ať již v klasické podobě didaktických obrazů, fotografií, reprodukcí či zobrazení prezentovaných skrze didaktické techniky). V současnosti jsou u učitelů oblíbené hlavně počítače s internetovým připojením, tablety, dataprojektory, interaktivní tabule, ovšem i obyčejné přehrávače hudby a videa.

V menší míře se používají i textové pomůcky, včetně různých pracovních listů. Bohužel dosud neexistují ucelené řady učebnic výtvarné výchovy pro základní vzdělávání. Kreativní charakter oboru ovšem i do budoucna eliminuje jakékoliv masové využívání nějaké konkrétní sady učebnic. Spíše se upřednostňuje využívání různých obrazových publikací, především k výuce dějin umění.

Vybavení výukových prostor je odlišné v závislosti na konkrétní škole. V některých školách mají učitelé a žáci k dispozici kompletně vybavený ateliér, jinde je výtvarná výchova realizována v běžné třídě jen se základními pomůckami. Je nezbytné, aby pro výtvarnou

výchovu učitelé měli adekvátní technickou a materiální podporu, bez které se neobejdou ani hodiny výtvarné výchovy.

2.7.1 Využití ITC ve výtvarné výchově

Zajímavé možnosti představuje a do budoucna ještě přinese vývoj technologie 3D tisku a lepší cenová dostupnost daných programů a tiskáren (Šobáňová 2015, s. 102). Je možné očekávat intenzivnější využívání mobilních technologií pro vzdělávací účely (lze např. využít různé didaktické aplikace muzeí a galerií – např. Rijksmuseum v Nizozemsku, Art Institute of Chicago nebo American Museum of Natural History a MoMa v New Yorku). Do budoucna se mobilní aplikace vzdělávací povahy budou určitě široce využívat. Už v současné době jich je značné množství a zpřístupňují různý obsah a témata: umělecká díla, fenomén barvy a zvuku. Navíc funguje i mnoho různě kvalitních aplikací, které umožňují snadné, intuitivní vytváření počítačové grafiky (např. Illustrator, Photoshop, InDesign, Adobe Fresco, Photoshop Express, Dimension, Adobe Fonts, Adobe Stock). Webové prostředí aktuálně nabízí množství vzdělávacích příležitostí. Mnohá muzea umění vytvořila a spustila celé e-learningové portály či široce využitelné informační a vzdělávací databáze. Například v zahraničí pro známé Victoria and Albert Museum v Londýně vytvořila Sophie Georgeová aplikaci s názvem Strawberry Thief (Zloděj jahod). Jde o interaktivní hru představující díla muzea. The Museum of Modern Art sídlící v New Yorku vytvořilo aplikaci MoMA Art Lab jako nativní aplikaci pro věkovou skupinu 6-8 let. V roce 2014 byla známou Tate Gallery vyvinuta Aplikace Tate Draw (alternativní název, pod nímž je evidována v App Store, je Tate Kids Draw and Play) pro cílovou skupinu 6-8 let. Jde o zábavnou aplikaci, resp. kreslicí program. Dostupná je zdarma.

U nás lze zmínit zejména mobilní aplikaci Národního muzea v Praze, která vznikla v roce 2014 a je k dispozici pro operační systém Android a iOS. Jde o hybridní aplikaci, neboť v režimu off-line pracuje jen částečně. Ve stejném roce představilo Národní muzeum v Praze interaktivní hru s názvem Na Venkově, která vznikla jako doplněk výstavy Venkov a má pomoci přiblížit život na venkovském statku se všemi povinnostmi a radostmi, které takový život přinášel. Také Alšova jihočeská galerie v Hluboké nad Vltavou nabízí od roku 2014 mobilní aplikaci do chytrých telefonů a tabletů. Jde o mobilního průvodce

stálými expozicemi a krátkodobými výstavami aj. Z e-learningových aktivit lze zmínit např. Dotkni se 20. století! (Národní muzeum v Praze) nebo počítačovou hru Pozor, povodeň! (Muzeum regionu Valašsko) (Šobáňová, Lažová a kol., 2016, s. 127-140).

2.7.2 Analýza používaných didaktických prostředků ve výtvarné výchově

Učitel čerpá informace a postupy pro přípravu a koncepci výuky výtvarné výchovy z mnoha dostupných didaktických materiálů. Zároveň rozhoduje o tom, zda a jaký didaktický materiál ve svých hodinách využije.

Z provedeného výzkumu v českém prostředí (Makovský a kol., 2016, s. 11-16) vyplývá, že současní učitelé na prvních stupních základních škol ve výuce výtvarné výchovy mimo tištěných publikací využívají jako inspirační zdroj pro přípravu vyučovacích hodin také různé informační a komunikační technologie a multimédia (interaktivní tabule, internet). V samotné výuce učitelé mimo knih věnujících se výtvarné tvorbě využívají z důvodu motivace beletrii a knihy pro děti. Autoři výzkumu současně analyzovali obsahy výukových materiálů používaných pro výuku výtvarné výchovy na prvních stupních základních škol. V nich převládaly zejména náměty inspirované přírodou, ročními obdobími a každodenním světem dětí. Méně často se didaktické pomůcky pro výtvarnou výchovu zabývaly odkazy na dějiny umění nebo kulturu obecně. Tento historizující přístup lze nalézt ve starších titulech, v soudobých učebnicích se vyskytuje spíše povrchně. Častěji lze pak zaznamenat zadávání úkolů dle návodu či dopředu určeného pracovního postupu („kuchařky“), než úkolů, v nichž by žáci sami hledali vlastní způsob výtvarného ztvárnění vybraného tématu.

Z konkrétně používaných učebních pomůcek a materiálních didaktických prostředků využívaných ve výtvarné výchově učitelé prvních stupňů základních škol uvádí (Géringová, In Pospíšil a kol., 2019, s. 172):

- ❖ příručky her a tvořivých úkolů (např. Metodický portál RVP),
- ❖ publikace pro učitele primárního vzdělávání,
- ❖ šablony a omalovánky,
- ❖ materiály z workshopů,
- ❖ video pořady a televizní pořady pro 1. stupeň (např. Šikulové),
- ❖ programy pro interaktivní tabuli,

- ❖ pracovní listy pro žáky a učitele,
- ❖ digitální učební materiály (DUM) a jiné,
- ❖ galerijní kufříky.

2.7.3 Problematika tištěných didaktických materiálů ve výtvarné výchově

Učebnice a učební texty pro výtvarnou výchovu opatřené schvalovací doložkou MŠMT jsou v současné době kvantitativně ve zřetelném nepoměru vůči většině ostatních vyučovacích předmětů. Posledních patnáct a více let jsou didaktické prostředky výtvarné výchovy tvořeny stejnými publikacemi, kterými je prodlužována platnost doložky. Učitelé na 1. stupni základních škol při přípravě vycházejí, zejména z metodické příručky, vydané před rokem 1989 a pak z publikací s náměty k tvořivým činnostem, vydanými po roce 2000 (např. WATT, Fiona. 2009. Kniha výtvarných nápadů. Praha: Svojtka; WATT, Fiona. 2003. Nápady pro malé výtvarníky. Praha: Svojtka; GIBSON, Ray. 2010. Učíme se kreslit zvířátka. Praha: Fragment; GIBSON, Ray. 2010. Učíme se kreslit postavičky. Praha: Fragment) (Pospíšil a kol., 2019, s. 172).

Existují také další publikace s náměty a aktivitami, které propojují teoretické poznatky s příklady praktických činností. Dále se jedná o metodicky zpracované publikace s návody do vyučovacích hodin, ze kterých si každý učitel může vyjmout pouze to, co je pro něj potřebné. Příklady těchto publikací:

- ❖ Výtvarná výchova v 1.-2. ročníku, Rudolf Čermák, Václav Penc, 1963;
- ❖ Malujte si s námi, Karla Cikanová, 1996;
- ❖ Kreslete si s námi, Karla Cikanová, 1997;
- ❖ Linie, barva, tvar ve výtvarné výchově, Věra Roeselová, 1997;
- ❖ Výtvarné techniky pro děti, Petra Vondrová, 2001;
- ❖ Tvoříme ve stylu známých malířů, Jan Uhlíř, 2002.

Uvedené publikace nemohou nahradit absenci pracovních sešitů, do kterých by žáci vytvářeli svá díla a čerpali z nich nové informace.

Příčinou nedostatku pracovních sešitů a ostatních tištěných materiálů předmětu výtvarná výchova je jejich vysoká nákladnost. Velký a barevný tisk naráží na neochotu českých pedagogických nakladatelství, která se obávají vysokých finančních ztrát.

Dalším důvodem absence těchto materiálů může být obecný nezájem odborných týmů o kvalitní náměty a grafická zpracování.

Kvalitně zpracované materiály typu pracovních sešitů jsou vytvořeny v rámci vysokoškolských kvalifikačních prací, dále je možné čerpat z tvorby odborných pedagogů výtvarných kateder na českých univerzitách a také z pracovních listů vytvářených muzejními pracovníky v mnoha galeriích a muzeích výtvarného umění napříč celou republikou. Posledně jmenované materiály jsou však dle mého názoru pro pedagogické pracovníky základních škol jen omezeně dostupné. Příčinou je již zmíněný nezájem ze strany pedagogických nakladatelství, která nemají žádnou snahu nalézat a využívat již kvalitně vytvořené didaktické materiály.

2.7.4 Pracovní sešity ve výtvarné výchově na 1. stupni ŽS

Definice pracovního sešitu podle Jana Průchy zní: *„Druh cvičebnice obsahující převážně úkoly a cvičení pro samostatnou práci žáků. Většinou je používán na 1. stupni základní školy, ve vyšších ročnících obvykle jako doplněk učebnice.“* (Průcha, 1998, s. 183)

V publikaci *Moderní vyučování* Petty definuje pracovní list následovně: *„Pracovní listy obsahují sérii příkladů, otázek či praktických úkolů, někdy i shrnutí probírané látky.“* (Petty, 2013, s. 212)

Tymráková a kol. (2005. s. 104-110) vymezují pracovní listy jako materiální didaktické prostředky, které jsou *„...podobně jako učebnice a pracovní sešity řazeny mezi pomůcky textové. Obsahují obdobné typy úloh jako pracovní sešity, jinak také cvičebnice, avšak na rozdíl od nich umožňují učitelům jejich zařazení v různém pořadí s ohledem na edukační proces, případně jejich vlastní tvorbou reagovat na aktuální potřeby dané třídy“*.

Pracovní sešity tvoří didaktický základ pro výuku na 1. stupni základní školy, ve vyšších ročnících už většinou tvoří doplněk učebnice. Pracovní sešit je tvořen souborem pracovních listů. V předmětu výtvarná výchova nejsou pracovní sešity dosud obvykle používány. Příčinou je především jejich nedostatek. Pracovní listy ve výtvarné výchově považuji za velmi důležitou pomůcku stejně jako v didaktice ostatních předmětů.

Aby se s pracovními listy žákům dobře pracovalo, musí splňovat následující:

- ❖ přehlednost pro snadnou orientaci i bez pomoci dospělé osoby,
- ❖ dobrou čitelnost, přiměřený textový obsah (vhodně zvolený typ a velikost písma v závislosti na věku žáků),
- ❖ jednoduchost a pochopitelnost,
- ❖ vizuální přitažlivost s vysokým kontrastem,
- ❖ atraktivní grafiku, která není přehlcená množstvím informací,
- ❖ jasné formulace úkolů a otázek,
- ❖ promyšlené rovnoměrné střídání aktivit,
- ❖ adekvátní prostor pro výtvarné vyjádření.

Pracovní listy ve výtvarné výchově mohou mít různou podobu, která je utvářena způsobem jejich použití, jejich rozsahem, formou a obsahem. Za pracovní list lze považovat také oblíbený doplněk v edukačních programech galerií umění. Pro tuto diplomovou práci se staly inspirací také pracovní listy z muzejního prostředí. Cílem galerijních pracovních listů je umožnit návštěvníkům lépe porozumět výstavě, být jejím vhodným doplněním a oživením. Protože návštěvník by se měl více soustředit na výstavu než na vyplňování pracovních listů, neměly by být primárním zdrojem informací. Pro didaktické účely můžeme takové listy použít ve školním prostředí i jako motivační prostředek před návštěvou galerie. Nebo také pro shrnutí a zhodnocení expozice ve školních podmínkách. Návštěvy galerií mohou být také vhodnou inspirací pro konkrétní práci ve vyučovacích hodinách výtvarné výchovy.

Lze rozlišovat dva základní typy pracovních listů v galeriích umění, rozdíl spočívá v odlišném způsobu práce s pracovními listy ze strany návštěvníků (Mrázová, 2013, s. 7-8):

- ❖ **pracovní listy pro práci s lektorem** fungují jako podklad vlastního učení a pro poznámky, eventuálně jako rozšiřující materiál a pomůcka. Jelikož počítají s komentářem lektora, nemusí být jejich součástí úkoly. Slouží k prezentaci doplňujícího fotografického a informačního materiálu, případně do nich žáci mohou psát a kreslit;
- ❖ **samoobslužné pracovní listy** jsou náročnější na metodickou přípravu, je nezbytné mezi úkoly a aktivity doplnit instrukcemi a doplňujícím komentářem. Není potřeba

doplňující výklad lektora, všechny důležité informace a zadání úkolů jsou součástí pracovního listu včetně klíče k řešení.

2.7.5 Zhodnocení dostupných pracovních sešitů do výtvarné výchovy

V dostupných zdrojích jsem našla pouze dva příklady pracovních sešitů z pedagogických nakladatelství pro předmět výtvarná výchova na prvním stupni ZŠ:

1. *„Hravá výtvarná výchova. Pracovní učebnice pro 2. ročník“*

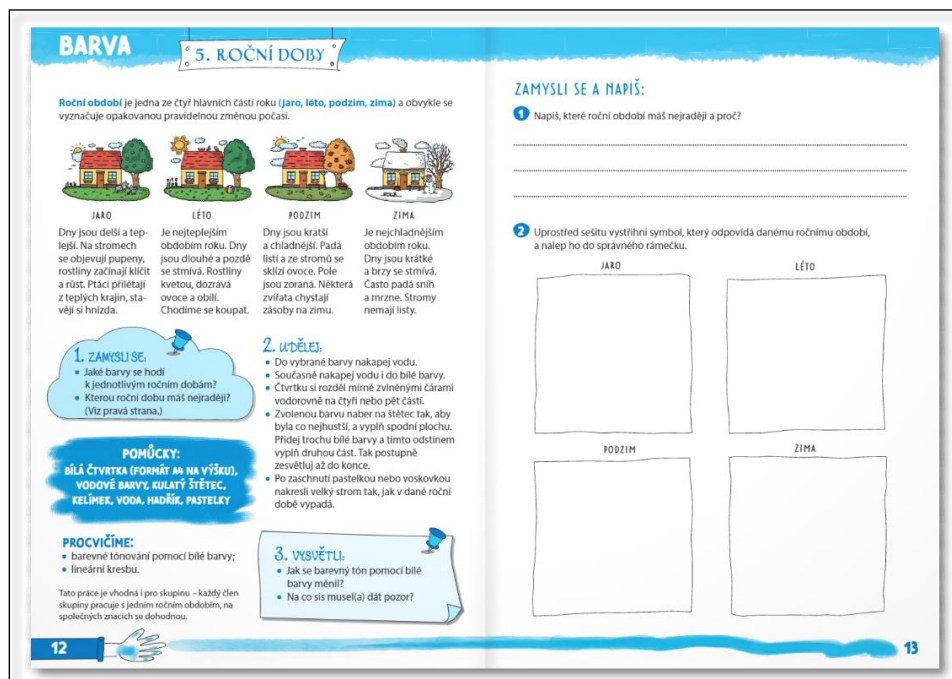
Jako první lze uvést nejnovější pracovní sešit Kusé a Kadlíkové z roku 2022 nazvaný *„Hravá výtvarná výchova. Pracovní učebnice pro 2. ročník“* z pedagogického nakladatelství Taktik International. Jde o pracovní sešit, který vychází z RVP ZV. Obsah je v něm utříděn do čtyř samostatných celků včetně uprostřed vřité přílohy k vystřihování. Čtyři uvedené části jsou nazvané podle toho, na co se zaměřují: 1. Barva, 2. Linie 3. Tvar a 4. Kombinování. V každé části (specificky barevně označené) se vždy jedna strana věnuje nějakému konkrétnímu úkolu.

Listy jsou barevně komponované, místy je zařazeno až velmi mnoho barevných obrázků k danému tématu, což může odvádět žákovu pozornost.

Text je různě rozdělen do krátkých úseků na listu. Na každé straně je vždy krátké vysvětlení, co a jak má žák dělat, následuje výčet potřebných pomůcek. Pro žáka druhého ročníku ZŠ obsahují jednotlivé stránky až příliš mnoho textu. Za pozitivní lze považovat fakt, že ačkoliv jde o sešit do výtvarné výchovy, každý úkol obsahuje i poučné vysvětlení daného jevu (názvy motýlů, jak se „chová“ Slunce, jak kvetou rostliny aj.). Pracovní sešit tak svým obsahem přesahuje výtvarnou výchovu i do dalších předmětů.

Velmi často jsou úkoly zadávány tak, aby žáci museli využívat různé pomůcky, ale jejich samotné vypracování probíhá téměř výhradně mimo sešit. Pracovní sešit spíše obsahuje návody a postupy, jak vyrábět, vytvářet a tvořit. Přímo do sešitu žáci doplňují velmi malou část úkolů, spíše se jedná o aktivity typu vybarvi, dokresli, spoj, zakroužkuj či doplnění textových cvičení. Uprostřed se nachází „šablonová“ vystřihovací příloha, viz např. znění úkolu: *„Vystřihni symbol, který odpovídá ročnímu období a nalep do správného*

rámečku." Sešit obsahuje pouze jeden výtvarný úkol, který se tvoří přímo do sešitu a je zaměřen na otisk listů s použitím vodových barev.

Obrázek 2 Příklad aktivít nabízených v Hravé výtvarné výchově. Pracovní učebnice pro 2. ročník (Kusá a Kadlíková, 2022, s. 12-13).

2. „Výtvarná výchova na prvním stupni I. Pracovní sešit pro 1. – 3. ročník.“

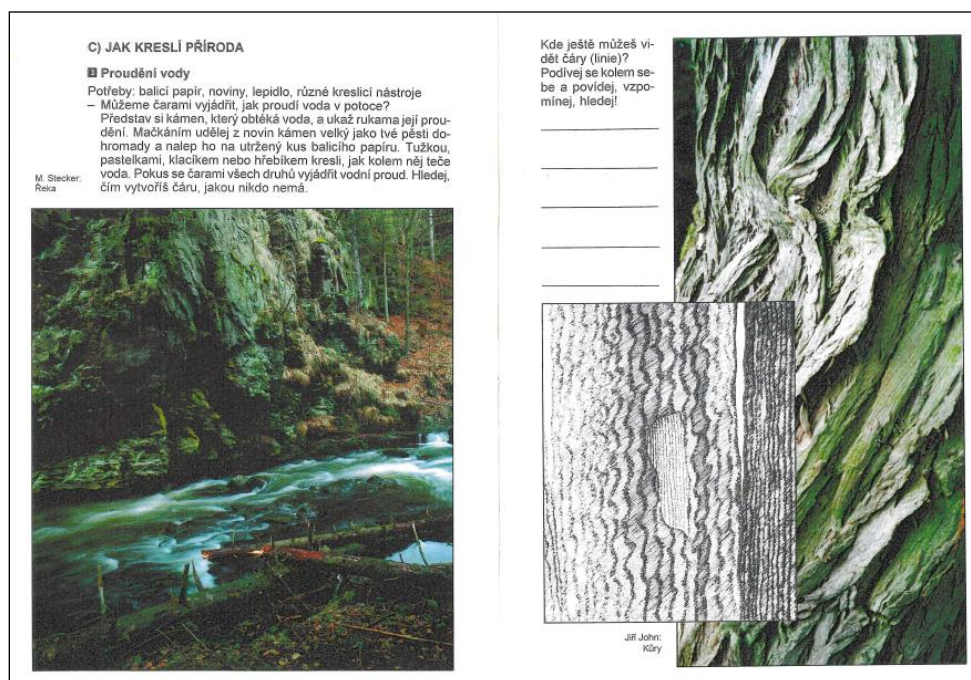
Jako další v pořadí lze zmínit pracovní sešit Výtvarná výchova na prvním stupni I od Hany Dvořákové s názvem „Výtvarná výchova na prvním stupni I. Pracovní sešit pro 1. – 3. ročník.“ Tento pracovní sešit je z roku 1996. Jak uvádí název, je využitelný pro výtvarnou výchovu v první až třetí třídě ZŠ.

První blok se nazývá „O čáře a kreslení“, druhý nejobsáhlejší „Vidím, cítím, všímáš si“, třetí „Jak běží rok“, čtvrtý „Koho a co mám rád“, závěrečná část obsahuje stručný přehled teorie „Co jsme se naučili“ a kapitolu „Dokončujeme knížku“.

Na konci každé výtvarné řady je úkol s názvem „Moje knížka“, který je součástí celoročního projektu. Tento úkol je shrnující a je zakončen hmatatelným výsledkem. Žák je autorem, ilustrátorem i vydavatelem své knížky, ta ukrývá celý školní rok v jednotlivých listech.

Pracovní sešit využívá mnoho různých obrázků, ať už kreslených nebo fotografie. Značná část obrázků je černobílých, což nemusí být pro žáky mladšího školního věku atraktivní. Střídmá barevnost by značně oživila stránky pracovního sešitu. Z pohledu na obrázky

prezentované v pracovním sešitu se lze domnívat, že by nemusely být pro žáky zejména v první třídě zcela srozumitelné (viz níže).

Obrázek 3 Ukázka z pracovního sešitu Hany Dvořákové (Dvořáková, 1996, s. 10-11).

Reálné fotografie převažují nad kreslenými obrázky, což lze považovat za přínosné z pohledu reálného poznání skutečnosti, ale nemusí to být pro žáky v tomto věku dostatečně motivující. Například fotografie znázorňující již hotové dětské práce mohou být sice pro učitele i žáky příjemně navádějící a pomáhající, ale současně mohou potlačovat nutnost uplatnění kreativity.

Pro žáky první a druhé třídy je v pracovním sešitu příliš mnoho textu, proto je nutné předpokládat značnou pomoc ze strany učitele. Úkoly jsou převážně plněny mimo pracovní sešit.

Pro výuku předmětu výtvarná výchova jsem našla další inspirace z již zmíněných pracovních listů v galeriích umění. Pro zpestření výuky je vhodný například „**Dokreslovací sešit – Co takhle stát se**“ Jedná se o nápaditý produkt Západočeské galerie v Plzni, který může posloužit jako inspirace pro práci s žáky. Vznikl na základě inspirace výstavy BAOABC – „Jak a proč vzniká kniha pro děti“. Jedná se o projekt s názvem Radio BUCH výtvarnice Magdalény Rutové, který zahrnuje audioknihu a k ní dokreslovací sešit. Je určen dětem od 3 do 6 let a všem ostatním, kteří chtějí vstoupit do tvorby knihy a ilustrovat ji dle

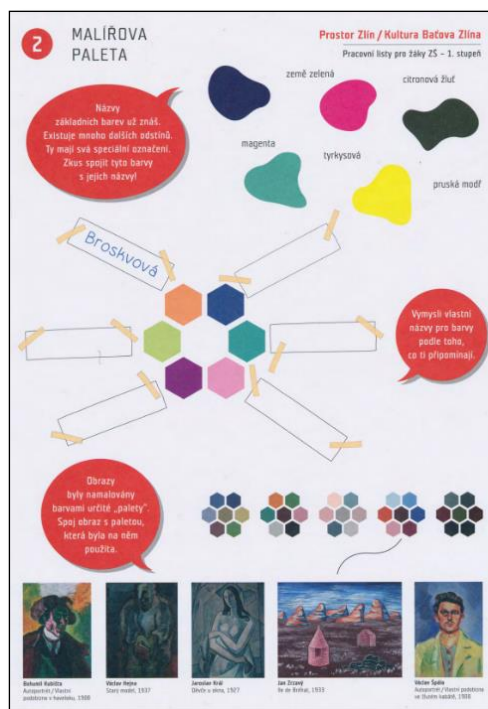
vyprávění osmileté dívenky či dovyprávět a vymyslet vlastní pointu. Audio nahrávky jsou volně dostupné na odkaze www.radiobuch.cz.

Listy tohoto sešitu se mohou dokreslovat i bez zvukového doprovodu, postačí zapojit vlastní fantazii a představivost. Pracovní sešit je interaktivním zábavným prostředkem, který je snadno využitelný pro rozvoj tvořivosti, kreativity, vizuálních představ v hodinách výtvarné výchovy na základní škole. Jednotlivé velkoformátové stránky jsou černobíle kvalitně graficky zpracovány formou kreslených obrázků vybízejících k dokreslení volných ploch. Většinou neobsahují textovou složku. Výhodou černobílého zpracování je možnost zvolit si vlastní barevné zpracování dle oblíbeného vlastního spektra barev.

Obrázek 4 Ukázka z Radio BUCH: co takhle stát se... (Rutová, 2017, s. 1-2).

Dalšími inspirujícími materiály jsou kvalitně zpracované pracovní listy Krajské galerie výtvarného umění ve Zlíně v rámci programu Galerie pro děti ONLINE (viz níže). Obsahují kreativní pracovní listy, které si děti mohou vytisknout a vyplňovat odkudkoliv. Což poskytuje výhodu také pro pedagogy a jejich inspiraci při přípravě vyučovacích hodin výtvarné výchovy.

Obrázek 5 Ukázky pracovních listů z Krajské galerie výtvarného umění ve Zlíně
(Dostupné z: <https://www.galeriezlin.cz/cs/onas/galerie-online/galerie-pro-deti/tvorci-ukoly/tvoreni-pro-deti-6-ukol.html>, <https://www.galeriezlin.cz/cs/onas/galerie-online/galerie-pro-deti/tvorci-ukoly/tvoreni-pro-deti-10-ukol.html>).

Mnoho edukačních materiálů vznikalo a zpřístupnilo se veřejnosti v době uzavřených galerií v období pandemie.

2.7.6 Význam pracovního sešitu

Praktické využití pracovních sešitů umožní učitelům kvalitní didaktickou práci při navrhování výukových jednotek výtvarné výchovy, a to především u těch učitelů, pro které představuje výtvarná výchova méně oblíbený předmět v rámci kurikula prvního stupně. Pracovní sešit umožní také suplujícím učitelům realizaci plnohodnotné a efektivní výuky předmětu výtvarná výchova.

Ze strany žáků představuje tato pomůcka přehledný a systematický přehled výtvarných aktivit, ke kterému se mohou kdykoliv vrátit. Pro školu jako instituci představuje pracovní sešit jednoduchý způsob prezentace ukázek výuky pro kontrolní nebo nadřízené orgány. Také rodiče žáků získávají přehled o průběhu výuky předmětu výtvarné výchovy, což může pozitivně zlepšovat obraz školy v jejich očích. Každý rodič také velmi ocení viditelný pokrok ve všech dovednostech žáka, výtvarnou výchovu nevyjímaje. Pracovní sešit také lépe umožní podchytit mimořádně talentované žáky a dodá jim motivaci k jejich dalšímu rozvoji.

Pro žáky, kteří nemají výtvarný talent poskytně pracovní sešit zábavnou a srozumitelnou normu nutnou k úspěšnému zvládnutí tohoto předmětu bez zbytečných obav.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

Cílem praktické části diplomové práce bylo navrhnout a v praxi ověřit pracovní sešit do vyučovacích hodin výtvarné výchovy pro žáky prvního a druhého ročníku ZŠ. Snažila jsem se o vytvoření takového typu pracovního sešitu, který jsem nenašla na tuzemském trhu a který by vyhovoval žákům i učitelům. Inspiračními zdroji byly pracovní sešity „Hravá výtvarná výchova. Pracovní učebnice pro 2. ročník“ a „Výtvarná výchova na prvním stupni I. Pracovní sešit pro 1. – 3. ročník.“ a dále pracovní listy z galerií umění.

Prvotní myšlenkou bylo v pracovním sešitě představit žákům více umělců výtvarného umění. Vzhledem k tomu, že v takovém případě by byl pracovní sešit příliš rozsáhlý a ztrácel by se v něm jednotící motiv, jsem své rozhodnutí změnila. Zaměřila jsem se pouze na jednoho z nich, kterým je Paul Klee. Tento umělec je často označován za mistra v míchání barev a je také známý pro své nápadité linie a tvary.

V díle Paula Klee mě inspirovala především jeho práce s barvou, kompozicí, liniemi a tvarem. Tyto principy jsem se rozhodla využít a zapojit v uceleném systému pracovního sešitu skrze úkoly spojené s invencí tohoto umělce. V části svého díla se inspiroval dětskou tvorbou, proto jsou jeho některé obrazy velmi srozumitelné žákům mladšího školního věku. V jeho obrazech lze vypožorovat jasná vazba na dětský výtvarný projev. Zaujal mě svými obrazy a barevnými kompozicemi, které se nejvíce přibližují dětské kresbě. V tom spatřuji výhodu pro žáky mladšího školního věku, a proto jsem se rozhodla využít jeho díla k inspiraci výtvarných úkolů v pracovním sešitě.

3.1 Paul Klee

Paul Klee se narodil 18. prosince 1879 ve Švýcarsku do hudebně zaměřené rodiny. Jeho otcem byl Johann Wilhelm Klee, který pracoval jako varhaník, dirigent a současně učitel zpěvu. I Kleeho matka se zabývala hudbou. Již od raného dětství se tak Klee učil hrát na housle a k tomu psal básně a romány. V Paříži se později seznámil s díly impresionistů a malíře Honoré Daumiera, kteří ho zaujali. Manželkou se mu stala klavíristka Lily Štumpfová (1876–1946). O rok později se jim narodil syn Felix (1907–1990) (Náš Region.cz, 2019).

Nakonec se pustil do studia malířství, a to proto, že jej dle svých vyjádření vnímal jako zaostalé v porovnání s hudbou. Byl názoru, že bohatý vývoj uměleckých forem je možné zajistit i v rámci výtvarného umění. Z toho důvodu se chtěl sám stát tím, kdo se pokusí o jeho vzestup. V Mnichově navštěvoval nejdříve Knirrovu soukromou školu, následně přestoupil na Akademii ke Stuckovi, ovšem jeho styl výuku mu nevyhovoval (nedozvídal se nic o malbě), proto se v roce 1901 rozhodl studium ukončit a odcestoval do Itálie. Tam jej okouzilo umění antiky a renesance, zejména vzhlížel k Leonardovým obrazům, které vnímal jako nejlepší výtvořiny malířství. Inspirací se mu stala i neapolská akvária, čehož si lze všimnout v mnoha jeho dílech (Klee, 2000, s. 39).

Po deseti letech pečlivého studování a experimentování v oblasti umění se vypracoval ke svému osobitému a originálnímu stylu. Avšak ještě roku 1912 při vstupu do skupiny Modrý jezdec byla jeho cesta na počátku své plné integrity. Té dosáhl až během dalších dvou let působení v této skupině (Read, 1964, s. 173) (Náš Region.cz, 2019).

Průlomovým pro Kleeovu tvorbu byl únor roku 1917. Uspořádal tehdy svou druhou samostatnou výstavu v Herwarth Walden's Sturm Gallery v Berlíně, tehdejším centrálním místě pro propagaci mezinárodního moderního umění v Německu, což mu pomohlo v prosazení se jako významný umělec. Kritik Teodor Däubler nazval tehdy Paula Klee jako „nejvýznamnějšího malíře expresionistické tendence“ (Bourneuf, 2015, s. 16).

V květnu 1920 byla v mnichovské galerii Hanse Goltze uspořádána jeho první retrospektiva, na které prezentoval 362 svých prací. Stejného roku byl Walterem Gropia požádán, aby začal vyučovat na jeho škole Bauhaus ve Výmaru. Jeho syn Felix byl nejmladším žákem této školy (později se stal výtvarníkem, historikem umění a divadelníkem). Od podzimu 1931 se Paul Klee přesunul do akademie v Düsseldorfu. Nacisté jej však roku 1933 označili za „zvrhlého umělce“ a v květnu byl z akademie propuštěn. Jeho obrazy se nesměly vystavovat. V roce 1936 byla Kleeovi diagnostikována progresivní sklerodermie. Nejprve svou tvůrčí aktivitu zpomalil, ale v posledních dvou letech života začal tvořit více intenzivně. Kleeův styl se ovšem změnil. Na podklad maleb a kreseb na sklonku života používal tlumené barvy, na ně pak maloval silné tmavé linie, z obrazů čísel atmosféra neklidu a vnitřního napětí. Na jaře 1940 se Kleeův zdravotní stav zhoršil a po hospitalizaci následně zemřel (Náš Region.cz, 2019).

Paul Klee se významně podílel na výzkumu základních geometrických forem a čistých lineárních kombinací pocházejících z expresionismu. Jeho kresby jsou mnohdy tvořeny jednou souvislou čarou, která mění směr a tvoří čtvercové a klikaté vzory (viz obrázek 6). Linka je tvořena jako abstraktní vzor, k němuž jsou přidány další figurální prvky. Snažil se tak zobrazit linii chůze (často jsou součástí jeho obrazů cesty, chodníky jako metafory umělcova zájmu o tvůrčí procesy). Ostatním radil: „*Nikdy se nesnažte vykreslit určitý obraz... Nepřemýšlejte o finální podobě, ale o formujících liniích.*“ Všechny prvky má uspořádány tak, že každý z nich má svou pozici a nemůže být nahrazen ničím jiným (Supsakova, 2021, s. 851-860).

Paul Klee (1879–1940) ve své tvorbě důsledně propojoval vizuální a verbální umění. Otázky, které jeho umění vyvolalo zůstávají inspirativní dodnes. Klee vytvořil formy, které se pohybují mezi obrazem a písmem, od svých propracovaných titulů přes malé měřítko, které upřednostňoval, až po metaforickou hru s materiály (Bourneuf, 2015, s. 14).

Obrázek 6 Paul Klee,
Prezentace zázraku
Vorführung des Wunders),
1916 (Bourneuf, 2015, s.35).

Jako jeden z mnohých umělců, i Paul Klee vlastnil sbírky dětských kreseb. Když se jako 23letý vracel ze studií v Římě (1920), našel v domě svého otce řadu svých vlastních kreseb z raného dětství. Tyto kresby nesmírně upoutaly jeho pozornost a ovlivnily jeho další výtvarný projev do té míry, že začal sbírat obrázky svého syna Felixe. Po celý život jej provázal výtvarný projev dítěte, byl jím inspirován a hledal v něm „návrát ke kořenům“ (viz obrázek 7) (Supsakova, 2021, s. 851-860).

Obrázek 7 Paul Klee:
„Revoluce viaduktu“ (1937),
vpravo „Svět, který pozoruji“,
sedmileté dítě (Supšakova,
2021, s. 851-860).

Kleeovo dílo není možné jednoznačně zařadit do žádného výtvarného stylu. V jeho tvorbě se odráží vývoj malířství první poloviny 20. století – vesměs každý – ismus, který existoval, plus abstrakce. Jeho obrazy jsou velmi rozmanité, používal různé techniky, dost často je kombinoval na jednom obraze (temperu a olej, akvarel a kvaš či tuš). I podklady používal různé, maloval jak na obyčejný papír, tak na lepenku, jindy jutu, ale i plátno, jeho invence a vynalézavost byly značné. V červnu 2005 bylo v Bernu otevřeno Kleeovo museum, které vlastní zhruba čtyři tisícovky jeho děl (Náš Region.cz, 2019).

3.2 Charakteristika pracovního sešitu

Pracovní sešit se skládá z jednotlivých pracovních listů, které v předmětu výtvarné výchovy získávají formu tvořivých listů, protože obsahují méně textu a dávají více prostoru pro tvůrčí aktivity.

Pracovní listy jsou určené pro žáky ve věku 6-7 let pro samostatnou práci s podporou ze strany učitele. Jsou vytvořeny tak, aby obsahovaly interdisciplinární přesah a spojovaly tvorbu žáka s jeho poznáváním prvků moderního umění. Paul Klee používal různé výtvarné techniky, proto jsem typy výtvarných úkolů a cvičení pojala různorodě. Na stránkách s úkoly inspirované díly Paula Klee je vždy barevně vyobrazeno jeho dílo, aby žákovi sloužilo k inspiraci.

Listy jsou vyjímatelné z kroužkové vazby z důvodu efektivnější a pohodlné manipulace se stránkami. Nemusí se přehýbat a žák může snadněji tvořit a volit, zda bude úkol zpracovávat na výšku či na šířku. Praktičnost vyjímatelnosti spočívá také v tom, že když se předchozí stránka vymaluje barvami, není nutné čekat na jejich zaschnutí a je možné

pokračovat v tvoření na další stránce. Pracovní sešit stále zachovává svou integritu a po celém vyplnění se může stát součástí výtvarného portfolia každého žáka. Mezi další výhody jednotlivých pracovních stránek náleží možnost vystavovat jednotlivé pracovní listy např. na nástěnkách. Následně je možné pracovní listy vrátit zpět do původního pracovního sešitu. Popsané možnosti považuji za velký přínos takto vytvořeného didaktického prostředí.

Pro tisk každého výtvarného úkolu je nezbytné využívat list papíru o gramáži 170-250 g/m², z důvodu použití barev na formát A3. Žák má dostatečnou plochu pro splnění zadaného úkolu a není omezován malým formátem.

Pracovní sešit se snaží rozvíjet zájem žáků o výtvarné umění, seznámit žáky se základními pojmy, technikami, zlepšovat vizuální gramotnost a vnímavost k okolí. Úvod pracovního sešitu seznamuje žáky s osobností umělce Paula Klee zábavnou formou skrze vyprávění ptáčků v zahradě. Následují tři oddíly pracovního sešitu:

1. teorie barev,
2. linie a čáry,
3. úkoly s různými výtvarnými technikami a jejich kombinacemi.

Ve všech uvedených oddílech se uplatňuje princip výtvarné hry, protože analytické myšlení se objevuje u dětí až v pozdějším školním věku. Úkoly obsažené v pracovním sešitu mají za cíl latentně vzdělávat. Např. v teorii barev žáci 1. a 2. třídy nejsou schopni chápat abstraktní podstatu vztahů barev v barevném kruhu. Princip výtvarné hry spočívá v kouzlu nechtěného. Žák získává nové poznatky, aniž by si uvědomoval proces učení. Ukotvování získaných informací probíhá přes smyslový zážitek, který je nejsilnějším způsobem zapamatování. Stejně tak tento efekt učení zvýrazňuje prožívání pozitivních emocí. Latentně získané poznatky žáci využijí v pozdějších letech, v mnoha jiných předmětech. Lze předpokládat, že pozitivní zkušenost s výtvarnou výchovou zlepší praktické dovednosti žáků také při využívání vizuální gramotnosti.

K pracovnímu sešitu je sepsán i metodický průvodce pro učitele nebo všechny, kteří s pracovním sešitem budou pracovat. V úvodu jsou uvedeny základní informace, k čemu slouží a co v něm můžeme očekávat. Metodika obsahuje doplňující informace, důležité poznámky a další různorodé náměty a aktivity k tématům. V úvodu každé lekce

najdeme např. počet doporučených hodin, cíle výuky, pomůcky, motivaci k tématu hodin, navržené náměty k činnosti včetně poznámek pro učitele, reflexe hodiny a v závěrečné části námět pro další zajímavou výtvarnou práci, která rozvíjí dané téma.

3.3 Tvorba pracovního sešitu

Tvorba tohoto typu materiálu je pro pedagogy časově náročná a neexistuje přesný návod, jak nejlépe vytvořit pracovní listy. Je-li pracovní sešit vhodně zpracován, stává se funkčním didaktickým prostředkem. Jakmile se orientujeme v dané problematice a máme osvojené znalosti o tématu, můžeme začít vytvářet jednotlivé pracovní listy.

Při tvorbě pracovního sešitu bylo důležité shromáždit informace z různých oblastí. Důležité bylo určit potřeby a specifika žáků prvního a druhého ročníku základní školy. Dále bylo důležité prostudovat RVP ZV a ŠVP, na jejichž základě bylo možné formovat konkrétní budoucí obsah pracovního sešitu. Také bylo potřeba rozhodnout o grafické podobě pracovního sešitu. Vizuelní zpracování pracovního sešitu je důležité pro žákovu motivaci a naplňování principů výtvarné hry. Zároveň bylo nutné zachovat jeho strukturovanost a přehlednost. Důležité jsou také materiální vlastnosti koncového produktu jako je jeho odolnost např. při nanášení vodových barev.

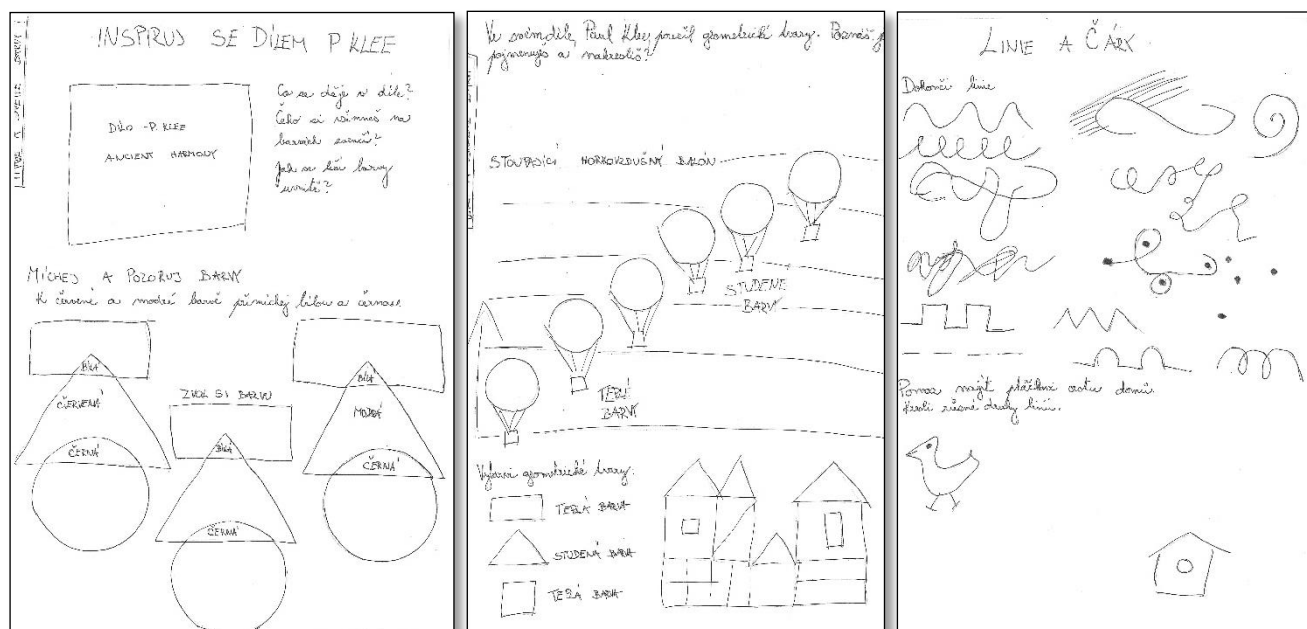
Grafická podoba pracovního sešitu se opírá o myšlenky ze skic a poznámek z osobního deníku Paula Klee z období jeho pedagogické praxe na umělecké škole moderního umění Bauhaus v letech 1921–1931 a z jeho spisu o teorii umění Pedagogický náčrtník. Jednotlivé myšlenky tohoto umělce mi byly inspirací k rozpracování dalších výtvarných námětů. Např. jsem ze spisu Paula Klee převzala tvary linií a použila je do zadání úkolu k jejich dokončení.

Před samotným zpracováním pracovního sešitu jsem si důkladně promyslela, co by měly obsahovat jednotlivé stránky, jaké znalosti a dovednosti budou u žáků rozvíjeny. Důležitá pro mne byla cílová skupina, které jsem přizpůsobila obsah, rozsah, vizuelní stránku, strukturu otázek, úkolů a informací. Stanovila jsem si pedagogický záměr a vzdělávací cíle výukových hodin. Vybrala jsem si vhodné obrazy Paula Klee. Jejich výběr jsem během promýšlení prvotního plánu pracovního sešitu několikrát pozměnila. Naplánovala jsem také návaznost jednotlivých témat včetně na sebe navazujících výtvarných úkolů.

Pro lepší přijetí této didaktické pomůcky ze strany žáků jsem do návrhu zakomponovala kreslenou postavu ptáčka prolétávajícího celým pracovním sešitem jako průvodce a kamaráda. Ptáček vyzývá žáka k plnění úkolů, předává mu nové poznatky a vybízí ho k činnostem. Tento motiv jsem zvolila s ohledem na psychologické charakteristiky mladších žáků, kteří milují příběhy, které je dokáží zaujmout. Zároveň jsem zachovávala vizuální čistotu a přehlednost pracovních listů. Přesycenost barevnými obrázky a texty považuji za nedostatek mnoha obdobných pokusů již vytvořených pracovních sešitů do výtvarné výchovy.

Obtížnost úkolů jsem v pracovním sešitu volila s ohledem na věk žáků 1-2.třídy ZŠ. Vytvořený pracovní sešit není koncipován pouze jako pracovní pomůcka, ale také jako zdroj nových poznatků.

Pro snadnější vizuální představu jsem provedla efektivní náčrt prvotního návrhu rozložení a zadání úkolů na papír formátu A3, abych se ujistila v představě, kolik úkolů může obsahovat strana tohoto formátu. Doplnila jsem textové zadání s doplňujícími poznámkami. Následně jsem úkoly ještě zpřesňovala a propracovávala do větších detailů. Následně byl návrh zpracován v elektronické podobě.

Obrázek 8
Ukázky náčrtů
vybraných
stránek z
pracovního
sešitu
(Vlastní zdroj).

3.4 Jak pracovat s pracovním sešitem

Pracovní sešit představuje soubor pracovních listů. Učitel může pracovat s celým souborem pracovních listů postupně nebo může předkládat žákům pouze vybrané listy pro zpestření výuky. Pracovní listy jsou také využitelné v distanční výuce. K jednotlivým úkolům v některých vybraných pracovních listech se mohou žáci i zpětně vracet a plnit k nim zadané doplňkové aktivity, např. v domácím prostředí a inspirovat je k dalším výtvarným činnostem. Pro učitele slouží pracovní sešit jako inspirace do hodin výtvarné výchovy, učitel si může pracovní listy poupravit dle možností či vybrat pouze některé nabízené aktivity.

Vytvoření a ověření pracovního sešitu do výtvarné výchovy bylo cílem této diplomové práce. V jeho úvodu se žák seznámí s osobností Paula Kleea, jelikož všechny úkoly jsou inspirované jeho tvorbou. Žák postupně vyplňuje různé druhy výtvarných úkolů, které mu hravou formou napomáhají ke snadnějšímu pochopení a osvojení nových znalostí. Jestliže žák v prvním ročníku základní školy není dostatečně vybaven čtenářskou gramotností, musí ho učitel detailně seznámit se zadáním úkolu. Před samotným počátkem výtvarné aktivity je nutné, aby žáci měli připravené všechny výtvarné potřeby a promysleli si své vizuální zpracování díla.

3.5 Metodika výzkumného šetření

Hlavním cílem diplomové práce bylo vytvoření pracovního sešitu pro předmět výtvarná výchova. Nezbytným předpokladem byla evaluace prvotního návrhu na vzorku žáků první a druhé třídy. Na základě výsledků této evaluace byl pracovní sešit doplněn a vylepšen. Výzkumné šetření proto zahrnovalo evaluaci prvotního návrhu pracovního sešitu.

Stanovila jsem následné výzkumné otázky:

Hlavní výzkumná otázka: **Lze uplatnit pracovní sešit jako efektivní výtvarnou pomůcku v předmětu výtvarná výchova?**

Díličí výzkumné otázky:

1. **Jak použití pracovního sešitu hodnotili samotní žáci?**
2. **Jaká zlepšení pracovního sešitu jsou ještě přínosné?**

Pro evaluaci pracovního sešitu jsem zvolila **přímé pozorování** všech žáků na čtyřech vyučovacích hodinách výtvarné výchovy, které jsem samostatně vyučovala. Následně jsem s využitím kvalitativní metody formou **osobní případové studie** vybrala malý vzorek třech žáků. Výběr tohoto vzorku jsem provedla po konzultaci s vyučujícím výtvarné výchovy. Vzorek zahrnoval dva žáky a jednu žákyni s charakteristicky odlišnými vstupními předpoklady pro předmět výtvarná výchova.

Aplikace osobní případové studie byla rozdělena do tří fází jejichž popis následuje.

3.5.1 Analýza výtvarného portfolia žáků

Analýza výtvarného portfolia žáků probíhala za pomoci pedagoga, který u konkrétních žáků vyučuje výtvarnou výchovu. Pedagogům je doporučeno vést portfolio svého předmětu u všech žáků. Tato portfolia byla autorce předložena k nahlédnutí. Ve výtvarných portfoliích konkrétních žáků se analyzovaly tyto oblasti:

- a) výtvarný nápad, uplatnění fantazie, kreativita;
- b) pečlivost a způsob zpracování;
- c) předpoklady ke zvládnutí výtvarných úkolů zadaných z pracovního sešitu.

Na základě osobní případové studie jsem nadále analyzovala u vybraných žáků výsledky jejich práce během dvou vyučovacích bloků.

3.5.2 Pozorování

Výzkumné šetření probíhalo v malotřídním kolektivu žáků prvního a druhého ročníku základní školy. Zahrnovalo celkem 4 vyučovací hodiny výtvarné výchovy ve dvou dvouhodinových blocích po týdnu.

Na základě výběru žáků pro osobní případovou studii jsem se na tyto tři žáky zaměřila podrobněji. Pro interpretaci výsledků jsem si u těchto vybraných žáků stanovila okruhy, které jsem pozorovala během přítomnosti v hodině:

- a) porozumění zadání,
- b) čas zpracování zadaných úkolů,

c) zvládnutí zadaných úkolů.

Jednotlivé oblasti pozorování jsem vyhodnotila v závěru výzkumu.

3.5.3 Strukturovaný rozhovor

Otázky pro strukturovaný rozhovor jsem si předem připravila. Během rozhovoru jsem musela ještě připravené otázky doplňovat a upřesňovat za účelem získání jistoty, že žák konkrétní otázku správně pochopil.

Pořadí otázek:

- 1) **Pracoval/a jsi někdy s takovým sešitem nebo listem ve výtvarné výchově?**
- 2) **Uvítal/a bys takový sešit do výtvarné výchovy?**
- 3) **Setkal/a jsi se už někdy s inspirací umělce v hodině výtvarné výchovy?**
- 4) **Bylo to pro tebe poprvé?**
- 5) **Bavila tě práce v hodinách?**
- 6) **Co tě v našich hodinách nejvíce zaujalo?**
- 7) **Máš pocit, že se ti práce dařila?**
- 8) **Co pro tebe bylo nejtěžší?**

Rozhovory se žáky se uskutečnily individuálně bezprostředně po tom, co dokončili práci s pracovními listy.

3.6 Místo výzkumu

Evaluace proběhla na Základní a mateřské škole Uhřice, p.o. (okres Hodonín). V Uhřicích žije 750 obyvatel a jedná se o jedinou základní školu v této obci. Je organizována jako malotřídní základní škola s pěti postupnými samostatnými ročníky. V rámci školy se nachází dvě školní družiny.

Základní škola je postavena v centru obce, má barevnou fasádu, celý objekt působí vkusně a uspořádaně. Vnitřní prostory školy jsou přehledné, prostorné, velmi dobře

strukturované a prosvětlené. Budova má dvě patra, z nichž každé je jinak barevně uzpůsobeno. Každá třída je velmi dobře materiálně a moderně vybavena digitálními technologiemi. Interiér působí vkusně.

Členové pedagogického sboru udělali na autorku práce dobrý dojem, všichni se chovali velmi kolegiálně a se vstřícným pochopením.

3.7 Výzkumný vzorek

Výzkumným vzorkem byli žáci 1. a 2. třídy ze Základní a mateřské školy Uhřice. Nezbytným krokem k použití metody osobní případové studie bylo obdržení souhlasu zákonných zástupců žáků s provedením výzkumného šetření.

Na základě mnou stanovených kritérií samostatnosti, pracovního tempa a oblíbenosti výtvarné výchovy žákem mi učitelka výtvarné výchovy doporučila tři žáky tak, aby výzkumný vzorek byl různorodý.

	SAMOSTATNOST	PRACOVNÍ TEMPO	OBLÍBENOST PŘEDMETU VV
Žák 1	vysoká	rychlé	vysoká
Žák 2	nízká	pomalejší	střední
Žákyně 3	občasná dopomoc	rychlé	nízká

Tabulka 1 Charakteristika výzkumného vzorku.

3.8 Průběh vyučovacích hodin při funkčnosti ověřování pracovního sešitu

Ověření funkčnosti pracovního sešitu se uskutečnilo na základní škole malotřídního typu, ve které je spojen 1 a 2. ročník v hodinách výtvarné výchovy. Jelikož je pracovní sešit rozdělen do třech částí, byl ke zpracování vybrán z každé části jeden výtvarný úkol. Proto žáci vypracovali tři hlavní výtvarné úkoly s doprovodnými pracovními listy. Celkem se jednalo o pět pracovních listů v průběhu dvou týdnů.

3.8.1 Úkol číslo 1

Pro úkol číslo 1 byla časová dotace stanovená na dvě vyučovací hodiny. V úvodu první vyučovací hodiny jsem nejdříve navodila přátelskou atmosféru, žáky motivovala a povzbudila. Na interaktivní tabuli jsem promítla komiks povídajících si ptáčků v zahradě, což je motiv z úvodu pracovního sešitu. Podle fotek z komiksu (viz pracovní sešit, s. 2) jsem krátce představila osobnost Paula Klee. Následně jsem přečetla příběh ptáčků v zahradě. Zeptala jsem se žáků: „Víte, kdo je to umělec?“ Odpovědi žáků byly různé: „Umělec je ten, kdo maluje.“ „Maluje obrazy.“ „Malíř.“ „Někdo, kdo něco tvoří.“ „Někdo, kdo má štětce a maluje obrazy.“ Aby osoba umělce byla žákům více sympatická, využila jsem hudební záliby Paula Klee k otázce, zda někdo z žáků hraje na hudební nástroj. Od třech žáků jsem obdržela pozitivní odpověď. Oznámila jsem žákům, že dneska se z nich stanou také umělci.

Využila jsem materiálního zázemí třídy a posadili jsme se do kruhu na koberec. Žákům jsem ukázala vybraný obraz Paula Klee (viz pracovní sešit s. 9). Zeptala jsem se žáků, jak na nich dílo působí. Vybrané odpovědi: „Barevně.“ „Vesele.“ „Moc barev.“ „Zajímavě.“ „Různé barvy.“ „Žlutě.“ Další moje otázka se týkala tvarů, které žáci vidí. Žáci odpovídali: „Obdélníky.“ „Kvádry.“ „Čtverečky.“ „Čtverec.“ „Kostky.“ Další moje otázka zněla: „Kolik barev vidíte?“ Žáci odpovídali: „Sto.“ „Mnoho.“ „Tisíc.“ „Dvacet.“ „Třicet pět.“ Jeden žák začal postupně počítat všechny tvary. Poslední moje otázka byla: „Znáte barevný kruh?“ Z výrazů žáků bylo zřejmé, že ano i ne. Reakce na otázku zněly různě: „Jsou na něm barvy.“ „Barvy duhy.“ „Červená, žlutá, modrá, zelená.“ Předložila jsem žákům barevný kruh a jejich úkolem bylo z kousků barevných papírů poskládat barevný kruh podle předloženého vzoru, který jsem si předem připravila. Napoprvé se to žákům zcela nezdařilo. Poté to zkusili znovu a vzhledem k předchozí zkušenosti se jim to již podařilo. Dalším úkolem bylo spojit provázkem naproti sobě ležící barvy v barevném kruhu. Tyto barvy jsou kontrastní. Na základě rozmístění barev v barevném kruhu jsme si vysvětlili, které jsou kontrastní a harmonické. Zkoušeli jsme na příkladu jiných barev varianty kontrastu a harmonií. Žáci aktivně navrhovali odpovídající varianty barev. Motivovala jsem žáky, aby k výtvarnému úkolu přistoupili jako budoucí designéři ve výběrovém řízení a jejich úkolem bylo ukázat svůj talent a umělecký potenciál. Úkolem bylo navrhnout barevný koberec do dětského pokoje.

Na druhou část hodiny se žáci přesunuli do lavic. Tam vyplňovali pracovní list, ve kterém se pokoušeli o vytvoření barevného kruhu pomocí míchání barev. Žáci se několikrát doptávali, co přesně mají dělat a individuálně jim bylo vše vysvětleno.

Dalším úkolem na pracovním listu bylo vybarvit trojúhelníky harmonickými barvami. V tomto úkolu jim byl velmi nápomocný vyobrazený barevný ptáček, který v sobě skrývá barevný kruh. Ke konci první vyučovací hodiny žáci začali pracovat na vybarvování „omalovánky“ barvami. Úkolem bylo střídání kontrastních a harmonických barev. Druhá vyučovací hodina byla věnována dokončení tohoto úkolu, pro zpříjemnění tvůrčí atmosféry jsem zajistila příjemnou hudbu v pozadí. Pracovní klima bylo uvolněné a klidné. Z výrazu obličejů bylo vidět, že žáci jsou nadšení a zaujatí do práce.

3.8.2 Úkol číslo 2

Časová dotace pro druhý úkol byla jedna vyučovací hodina. Úkol byl zaměřen na kreslení linií a čar. Motivací pro žáky bylo přečtení krátkého příběhu o Bubáčkovi (viz metodická příručka s. 17). Na otázku z příběhu: „*Kdopak to asi je?*“ Žáci odpovídali: „*Bubáček.*“ „*Strašidlo.*“ „*Duch.*“ Po přečtení příběhu si žáci vyzkoušeli dokončit předkreslené linie, před kresbou si uvolnili zápěstí. Pomohli hlavnímu hrdinovi příběhu Martínkovi najít ztraceného Bubáčka. Následovalo kreslení vlastního Bubáčka tekoucím lepidlem. Po dobu zasychání lepidla žáci kreslili ptáčkovi cestu domů s pomocí různých linií. Nebo hledali svoji „slavnou linii“, z čehokoliv, co našli kolem sebe ve třídě (viz metodická příručka s. 17). Úkol dokončili následným vybarvením Bubáčka barevnými křídami.

3.8.3 Úkol číslo 3

Pro třetí úkol byla stanovena časová dotace 45 minut. Úkol je nazvaný „Ptačí zahrada“. Žáci byly namotivováni krátkým povídáním o ptáčcích, kteří si radostně prozpěvují a po náročném letu se slétávají do „Ptačí zahrady“ (viz metodická příručka s. 37). Po úvodní motivaci si každý žák vybral již připravené vystřižené tvary listů, rostlin, trávy a podobně z tvrdého papíru. Pomocí monotypové techniky žáci tiskli svou originální „Ptačí zahradu“ pro ptáčka, kterého si následně poskládali z barevného papíru a dotvořili dle vlastní fantazie.

3.9 Analýza získaných dat z výzkumného šetření

Pro naplnění cíle diplomové práce jsem použila metodu pozorování všech žáků ve čtyřech vyučovacích hodinách, které jsem samostatně vyučovala.

Jako nejdůležitější výzkumnou metodu jsem paralelně využila osobní případovou studii. V rámci této osobní případové studie jsem provedla výzkumné šetření na vybraném vzorku třech žáků ve třech fázích:

1. analýza výtvarných portfolií,
2. pozorování,
3. rozhovor.

3.9.1 Výsledky přímého pozorování všech žáků při práci ve čtyřech vyučovacích hodinách

Jelikož jsem pracovní sešit rozdělila do třech částí, byl žákům zadán z každé části jeden výtvarný úkol. Žáci proto vypracovali tři hlavní výtvarné úkoly s doprovodnými pracovními listy. Celkem se jednalo o pět pracovních listů v průběhu čtyř vyučovacích hodin výtvarné výchovy.

Úkol číslo 1

Hlavním cílem bylo rozlišit harmonické a kontrastní barvy.

Pro většinu žáků bylo nejtěžší míchání barev ve správném poměru a vybarvení barevného kruhu. Někteří žáci si nedostatečně vymyli štětce a zůstávaly jim tam zbytky předchozí barvy, což kazilo efekt požadované barvy.

Trojúhelníky žáci vymalovávali pastelkami nebo fixami, jen několik žáků pokračovalo s barvami. Využívali pomoci barevného ptáčka, který je provází v celém pracovním sešitu. Ptáček jim napovídal, které barvy jsou harmonické.

V druhé vyučovací hodině žáci navrhovali svoje barevné originální koberce. Především chlapci začínali úplně od těch nejmenších tvarů v předkreslených liniích. Většina žáků

pospojovala několik tvarů ve větší plochu a sjednotila ji do konkrétní barvy. Jen několik žáků stihlo dokončit celý úkol a zaplnit celou plochu barvou. Asi polovina žáků skončila v polovině. Žáky překvapil velký formát, který pro ně není obvyklý. Všichni dodrželi zadání a snažili se střídat kontrastní a harmonické barvy. Tři žákyně zaujal obrys ptáčka a započaly jím malbu. Dvě žákyně malovaly anilinovými barvami, výsledek působil pestřejším dojmem.

Výsledkem pozorování v úkolu číslo 1 byla následná zjištění:

- a) zadání bylo srozumitelné;
- b) žáky práce bavila;
- c) žáci si osvojili základy míchání barev;
- d) úkol umožnil žákům rozvíjet individuální kreativitu;
- e) žáci pochopili principy harmonie a kontrastu.

Po skončení výuky se kolem mne sešel hlouček žáků a jeden z chlapců mě žádal o další stejné listy domů, že by si to chtěl zkusit doma ještě jednou vymalovat a více promyslet kombinace barev. Ostatní se mi svěřovali, co vidí v liniích: „*Hlavu lva.*“ „*Lávu.*“ „*Stopu dinosaura.*“ „*Hory, kopce.*“ „*Tady to musím vymalovat hnědou, protože to jsou hory, červenou tekoucí lávu a lva žlutou.*“ Všechny zbylé nevyplněné listy si žáci rozebrali domů. Jejich zájem a nadšení mě velmi potěšily. Pozitivní zpětná vazba byla zřejmá. Pracovní listy se osvědčily a ponechala jsem je v původní podobě.

Úkol číslo 2

Hlavním cílem bylo rozvíjet principem výtvarné hry kresbu s liniemi a vyzkoušet si netradiční techniku kresby lepidlem.

Pro některé žáky byla manipulace a kresba s lepidlem náročnější. Jeden z žáků v úvodu komentoval práci spolužáka slovy: „*Ten tvůj bubák je divnej.*“ Někteří žáci neodhadli, jak moc silnou vrstvu lepidla nanést, jak moc stlačit tubu. Ve většině případů byla na papíře příliš silná vrstva lepidla. Vzhledem k těmto obtížím byla prodloužena plánovaná doba na zasychání a vypracování celého úkolu. Někteří žáci museli začít vybarvovat, i když jejich výkres ještě nebyl zcela zaschlý, protože nanесли větší vrstvu lepidla. Kreativita byla podpořena možností

výběru barvy pastelů. Lze to doložit výrokiem jednoho žáka: „*Chci tyto, ty více barví a dělají lepší efekt.*“ Nakonec se kresby zdařily.

Výsledkem pozorování v úkolu číslo 2 byla následná zjištění:

- a) zadání bylo srozumitelné;
- b) žáky práce bavila;
- c) přestože žáci pracovali s netradiční výtvarnou technikou poprvé, výsledek byl zdařilý;
- d) žáci rozvíjeli individuální kreativitu a získali zkušenost s kombinací různých technik;
- e) žáci si osvojili kresbu různých druhů linií.

Na základě pozorování a ověřování efektivity příslušného pracovního listu jsem se rozhodla pracovní list s názvem Bubáček změnit. Původní černou plochu jsem odstranila, protože křídové pastelky se na černý podklad hůře nanášejí, roztírají a jejich barva dostatečně nevyniká. Ve vylepšené verzi pracovního sešitu budou žáci kreslit na list černého papíru, který si následně nalepí za pomoci washi pásek do svého pracovního sešitu. Provedla jsem také příslušnou změnu zadání.

Úkol číslo 3

Hlavním cílem vyučovací hodiny bylo vytvoření ptačí zahrady s pomocí experimentální výtvarné techniky a dalším cílem bylo poskládání origami ptáčka dle návodu.

Experimentování s tiskovou technikou bylo pro žáky velmi zajímavé. Navzájem si půjčovali tvary rostlin, barvy i houbičky. Zajímavější by bylo pracovat a nanášet barvu válečkem, ten bohužel nebyl ve škole k dispozici. Houbičkou žáci nanášeli malé množství barvy, než dokončili její nanášení, barva již zasychala. Otisk poté nebyl dokonalý. Druhou částí úkolu bylo poskládat origami ptáčka dle návodu v pracovním sešitě. Všichni si přišli pro pomoc, protože si nebyli jistí při skládání papíru. Ptáčka si poté sami vyzdobili. K dozdobení ptáčka nejčastěji použili třpytivé gely a hedvábný papír.

Výsledkem pozorování v úkolu číslo 2 byla následná zjištění:

- a) zadání bylo srozumitelné;
- b) žáky práce zaujala;
- c) žáci pracovali s monotypovou technikou poprvé;
- d) žáci rozvíjeli kreativitu a tvořivost při tisku své originální „Ptačí zahrady“;
- e) žáci si vyzkoušeli poskládat z dvojrozměrného papíru trojrozměrný objekt a umístit ho do „Ptačí zahrady“.

Pracovní list jsem ponechala v původní podobě.

3.9.2 Analýza výtvarných portfolií

První fází výzkumného šetření v rámci **osobní případové studie** byla analýza výtvarných portfolií. Pro osobní případovou studii byl vybrán vzorek třech žáků.

Pro analýzu portfolií byly stanoveny tři hlavní oblasti zájmu, které zároveň sloužily jako kritéria pro posouzení jednotlivých portfolií:

- a) výtvarný nápad, uplatnění fantazie, kreativita;
- b) pečlivost a zpracování;
- c) předpoklady ke zvládnutí výtvarných úkolů zadaných z pracovního sešitu.

Z portfolií byly vybrány k hodnocení tři stejné výkresy u každého žáka. Pro lepší porozumění analýze portfolií byly u všech žáků stanoveny oblasti, které budou u výkresů analyzovány.

Analýza portfolia u žáka číslo 1

Jedná se žáka z druhého ročníku, ukrajinského chlapce, na kterém se dle sdělení jeho učitelky mohly podepsat důsledky válečného konfliktu na Ukrajině, což je pozorovatelné na jeho výtvarném projevu. Rád používá spíše pastelové světlejší barvy. Tmavším odstínům se vyhýbá.

Jeho portfolio obsahovalo 16 výkresů. Zejména výtvarné techniky s vodovými barvami, temperovými barvami a kresby. Z portfolio jsem si vybrala tři různé výkresy a ty následně analyzovala.

Všechny žákovi obrázky jsou pozitivně barevné. Portfolio obsahovalo výkresy s tematikou podzimu, zimy i další různé výtvarné náměty.

Prvním analyzovaným výkresem byl výkres stromu v podzimních barvách. Žáci obdrželi šablonu stromu, kterou měli obkreslit, dokreslit a vytvořit k ní pozadí. K vytvoření používali podzimní listy, které na obrázek obtiskly. Žák při této práci využil všech veselých barev včetně těch, které nejsou u listů obvyklé, například modrou barvu. Určitě lze jeho práci označit jako kreativní, protože uplatnil svou vlastní fantazii. Listy na výkresu byly otisknuty precizně a velmi pečlivě.

Druhým vybraným výkresem byl obraz zimní krajiny. Úkolem žáků bylo namíchat různé barvy zimy. Protože tento žák nemá rád tmavé barvy převažují opět světlé až místy bílé, v tmavších odstínech vždy jejich světlejší varianta (světle fialová, světle růžová, světle modrá). Barvy namaloval zajímavě do postupných pruhů od nejsvětější po nejtmaší. Vzhledem k tomu, že fixem dokreslil zimní vločky, lze opět usoudit, že žák je kreativní a uplatnil svou fantazii.

Na třetím výkrese žáci měli za úkol namalovat temperovými barvami zajíčka za použití třech barev bílé, černé a šedé. Žák opět uplatnil vlastní fantazii a vymyslel zajíčka sám. Obrázek působí velmi zajímavým dojmem, je opět světlý, jsou na něm použity pouze velmi světle šedé tóny barev a bílá. Celkově je vesele laděný. Vzhledem ke svému věku žák zpracoval dílo velmi kvalitně.

Analýza portfolio u žáka číslo 2

Žákem číslo 2 je chlapec z druhého ročníku. K práci přistupuje spíše zdrženlivěji, nerad pracuje samostatně. Z jeho portfolio byly opět vybrány tři výkresy.

Výkres s podzimní tematikou, který zobrazuje podzimní strom, obsahuje pouze jeden otištěný podzimní list. Tento list není otištěn zcela kvalitně. Žák ovšem využil barvy, které se nacházejí v podzimní přírodě. Není tu žádná barva, která by do přírody nepatřila.

U výkresu se zimní tematikou žák namíchal příliš mnoho tmavých odstínů šedé než modré barvy. Tento žák preferuje spíše tmavé barvy, celý obrázek působí temným dojmem. V pozadí je použita tmavě fialová barva, tmavě modrá barva, a dokonce i černá barva. Výkres nezachycuje typické prvky zimy. Žák neprokázal kreativitu, obrázek není dokonale propracovaný. Je možné se domnívat, že pro kvalitnější zpracování tohoto výkresu neměl dostatek času.

Ve třetím díle malby zajíčka temperovými barvami žák správně namíchal tmavé barvy, které vystihovaly jeho hlavu a tělo. Uši namaloval světlejšími odstíny černé až tmavě šedé barvy. Detaily obličej se pokusil domalovat bílou barvou, předpokládáme, že podklad nebyl zcela zaschnutý, barvy se smíchaly dohromady a z bílé barvy vznikla šedá. Z výkresu je patrné, že se velmi snažil a propracoval i detaily hlavy. Žák nevyužil celou plochu výkresu.

Analýza portfolia u žákyně číslo 3

Žákyně číslo 3 je z první třídy. Snaží se práci vykonat samostatně, ale její výsledky z výtvarné výchovy nejsou optimální. Opět u ní byly vybrány tři obrázky jako v předchozích dvou případech.

Obrázek číslo 1, na kterém je vyobrazen strom v období podzimu, je zpracován zajímavým způsobem. Dívka uplatnila fantazii. Kromě otištěných podzimních listů jsou zde dokresleny i další větve, pod stromem roste tráva, barvy jsou zde uplatněny v širokém spektru, a to jak barvy, které nalezneme v přírodě, tak i barvy, které v přírodě nelze najít (např. modrá nebo růžová). Uplatnění fantazie je překvapivě intenzivní. Pečlivost zpracování podobných kvalit nedosahuje. Některé listy jsou otištěny správně, jiné téměř vůbec. Lze se domnívat, že nenanášela na listy dostatečné množství barvy nebo než pokryla celý list, tak část barvy zasychala.

V pozadí výkresu se zimní krajinou dívka vybrala jak tmavé, tak i světlé barvy. Fantazie se uplatnila především u barevné kompozice. Barvy se často překrývají a vytváří se velmi tmavá místa. Žákyně se snažila dokreslit prvky zimní krajiny, kopce, vločky i lyžaře. Způsob zpracování jsou odpovídající jejímu věku.

U posledního obrázku, který je zaměřen na malbu zajíčka, je zobrazena pouze jeho pomyslná silueta. Tvar zajíčka se zcela nezdařil. Uplatněná fantazie a kreativita jsou průměrné. Není dodrženo zadání a nejsou použity zadané barvy.

Shrnutí analýz výtvarných portfolií

Všichni tři žáci již pracovali s barvami, liniemi a jejich úroveň výtvarného projevu dává předpoklad ke zvládnutí úkolů zadaných z vytvořeného pracovního sešitu.

3.9.3 Výsledky pozorování žáků vybraných do výzkumného vzorku

Jedná se o výsledky pozorování výzkumného vzorku tří žáků. U každého z nich byly pozorovány vždy stejné oblasti:

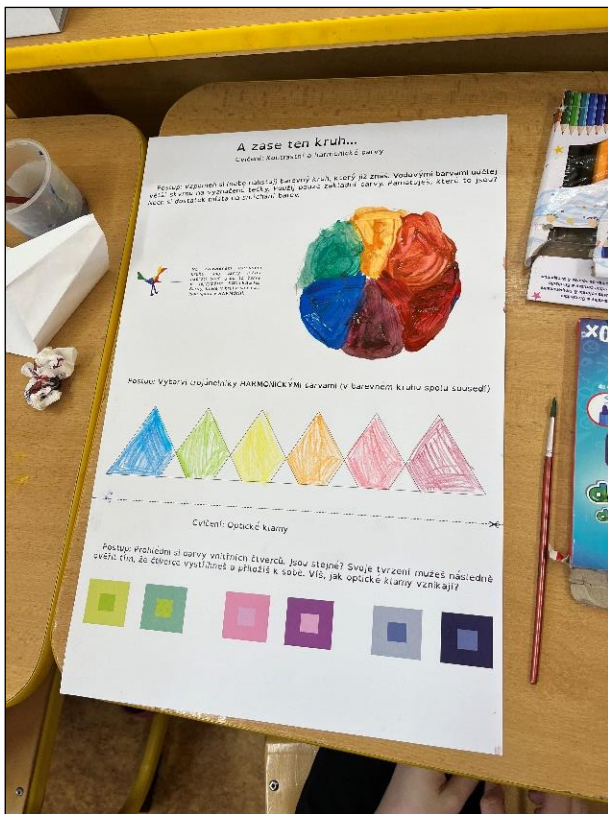
- a) porozumění zadání,
- b) čas zpracování zadaných úkolů,
- c) zvládnutí zadaných úkolů.

Všichni tři žáci vypracovali stejné výtvarné úkoly s názvy:

1. Barva v rukou designéra,
2. Bubáček,
3. Ptačí zahrada.

Žák číslo 1

Žák pochopil zadání všech zadaných úkolů. Při plnění prvního úkolu začal samostatně pracovat prakticky ihned po vysvětlení zadání. Nepotřeboval opakované vysvětlování, po celou dobu plnění úkolu přesně věděl, co má dělat. Pracoval poměrně v rychlém tempu. Barevný kruh měl hotový jako první ze všech žáků ve třídě. Dokončil i celý obraz koberce a využil celou plochu pracovního listu. Vhodně střídal kontrastní a harmonické barvy.

Obrázek 9 Ukázka z pracovního sešitu, úkol č.1, žák číslo 1 (Vlastní zdroj).

U druhého úkolu žák pochopil zadání, úkol vypracoval rychle a vzhledem k charakteru kresby i pečlivě. Jeho tempo práce bylo opět rychlé, práci dokončil ve vyučovací hodině. Kresba byla provedena správně, lepidlo bylo nanášeno ve správné vrstvě.

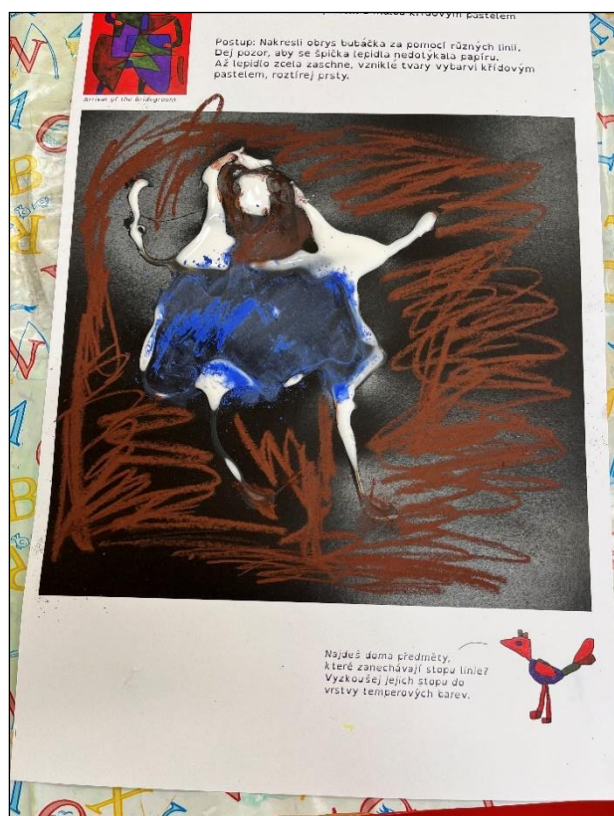
Ve třetím úkolu žák pochopil zadání, opět rychle vše stihl. Přestože jsem mu doporučila provést další tisk, nezaplnil celou plochu. Jeho reakce na pobídka zněla: „Mně už to stačí, dám tam ještě poslední.“ Všechny tisky umístil spíše doprostřed pracovního listu. Ptáčka poskládal jednoduchým způsobem, dozdobil mu křídla hedvábným papírem.

Celkově lze žáka hodnotit tak, že zadání všech úkolů pochopil, pracoval samostatně a rychle. Nedostatkem byla malá ochota nechat si poradit.

a při jejich vybarvování nestřídal harmonické a kontrastní barvy. Žákovi jsem pomáhala s mícháním nových odstínů barev v barevném kruhu, protože nedokázal odhadnout poměry množství barev k požadovanému odstínu. Věděl ovšem z jakých barev odstín namíchat. Pracovní tempo bylo pomalé, ale z výsledku je zřejmé, že žák prokázal velkou míru snahy. Svůj návrh koberce nestihl dokončit.

U druhého úkolu žák pochopil zadání. Jeho práce byla opět pomalejší. Při kresbě použil velkým množstvím lepidla, což mu ztížilo následnou práci s křídovými pastely. Pro vymalování křídovým pastelem použil pouze dvě barvy, modrou a hnědou. Nezapomněl vybarvit okolí a zaplnil tím celou plochu.

Ve třetím úkolu žák pochopil zadání a pracoval pomalu, ale projevoval zájem o plnění všech částí úkolu. Opět zaplnil celou plochu a střídal různé barvy a tvary rostlin. Velmi ho bavilo skládat ptáčka a dotvořit ho pomocí hedvábného barevného papíru. Na závěr konstatoval: „*Dám mu péřečko, je to dravec.*“

Obrázek 12 Ukázka z pracovního sešitu, úkol č. 2 a 3, žák číslo 2 (Vlastní zdroj).

Žákyně číslo 3

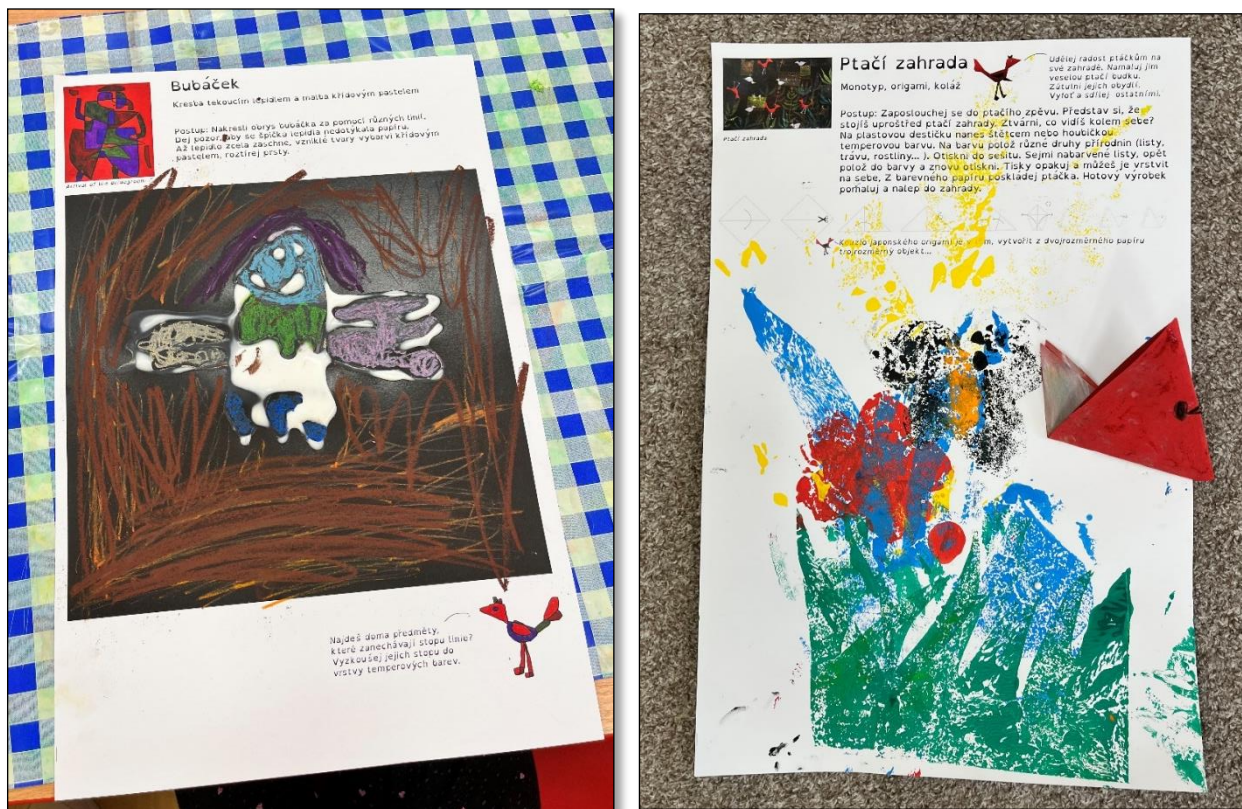
Úkol číslo 1 vypracovala dívka po rychlém pochopení zadání, nikdy se nedoptávala. Vše stihla dokončit v zadaném čase. Při vymalování barevného kruhu z různých odstínů barev se jí barvy smíchaly v jedinou hnědou skvrnu. Jako první ze všech žáků ze třídy dokončila návrh koberce, ve kterém správně použila harmonické i kontrastní barvy. Zaplnila celou plochu pracovního listu. Nedostatkem výsledné práce jsou nepřesně vymalované hranice mezi jednotlivými tvary.

Obrázek 13 Ukázka z pracovního sešitu, úkol č. 1, žák číslo 3 (Vlastní zdroj).

Při vypracovávání druhého úkolu žákyně porozuměla zadání, ale nanasla příliš velkou vrstvu lepidla. Přestože pracovala rozvážně, úkol stihla. Na výsledném výkresu je viditelné střídání barev v jednotlivých vzniklých tvarech. Zaplnila celou plochu.

V úkolu číslo 3 zadání pochopila, pracovala sice pomalu, ale zaplnila celou plochu výkresu a poskládala jednoduššího ptáčka. Nebála se jako jediná použít černou barvu do barevné kompozice. Při práci konstatovala: „Trávu tam ještě udělám.“

Obrázek 14 Ukázka z pracovního sešitu, úkol č. 2 a 3, žák číslo 3 (Vlastní zdroj).

Shrnutí výsledků pozorovaných žáků

Z pozorování vybraného výzkumného vzorku vyplývá, že pracovní sešit představoval vhodnou didaktickou pomůcku. Dva žáci pochopili zadání ihned, v jednom případě stačilo doplňující vysvětlení. Časová náročnost jednotlivých úkolů odpovídala délce vyučovacích hodin. Všechny sledované žáky práce zaujala a pracovní sešit si oblíbili. Pro všechny sledované žáky představovala určitou zátěž skutečnost, že nejsou příliš zvyklí pracovat s formátem typu A3. Nejednalo se však o zásadní problém, protože se v dalších vyučovacích hodinách vyskytoval stále méně.

Z pozorování průběhu a výsledků práce lze konstatovat, že pracovní sešit žákům umožnil hravou formou využívat a kombinovat různé výtvarné techniky a chápat základní principy teorie barev.

3.9.4. Analýza strukturovaných rozhovorů

Cílem strukturovaných rozhovorů bylo zjistit zpětnou vazbu od žáků. Jak se jim s pracovním sešitem pracovalo, zda by podobnou zkušenost uvítali i v dalších hodinách výtvarné výchovy. Za účelem ověření vhodnosti pracovního sešitu jako didaktické pomůcky jsem zformulovala osm otázek.

Strukturovaný rozhovor jsem dělala s každým žákem zvlášť bezprostředně po ukončení poslední vyučovací hodiny výtvarné výchovy. Každý rozhovor trval přibližně 5 min. Odpovědi na otázky jsem si písemně zaznamenala.

1) Pracoval/a jsi někdy s takovým sešitem nebo listem ve výtvarné výchově?

Na tuto otázku odpověděli všichni tři žáci záporně.

2) Uvítal/a bys takový sešit do výtvarné výchovy?

U této otázky odpověděli dva žáci, že by pracovní sešit uvítali, žákyně odpověděla: „*Asi ano.*“

3) Setkal/a jsi se už někdy s inspirací umělce v hodině výtvarné výchovy?

Na tuto otázku všichni tři žáci odpověděli, že se s inspirací dílem nějakého umělce se ještě nikdy v hodinách výtvarné výchovy nesečkali.

4) Bylo to pro tebe poprvé?

Všichni žáci jednohlasně odpověděli, že se prvotně setkali s inspirací umělce v hodinách výtvarné výchovy.

5) Bavila tě práce v hodinách?

Všichni tři žáci odpověděli, že je to při výuce s pracovním sešitem bavilo. Například žákyně odpověděla slovy: „*Líbilo se mi to.*“

6) Co tě v našich hodinách nejvíce zaujalo?

Zde se odpovědi lišily, jeden žák uvedl, že ho nejvíce zaujal barevný kruh. Druhý žák uvedl, že se mu líbilo, že pracovní sešit obsahuje předkreslené linie, což mu při práci velmi pomáhalo. Doplnil to slovy: „*Vždycky chci malovat a nevím, co.*“ Žákyně uvedla, že ji nejvíce zaujalo skládání ptáčka a tisk zahrady.

7) Máš pocit, že se ti práce dařila?

Jeden žák odpověděl, že ano. Druhý žák odpověděl, že ho to bavilo. Třetí žákyně odpověděla, že neví.

8) Co pro tebe bylo nejtěžší?

První žák odpověděl, že pro něj bylo nejtěžší vybarvit barevný kruh a také obtížná se mu jevila práce s lepidlem. Konkrétně to vyjádřil slovy: „*Neteklo mi to.*“ Druhý žák zase odpověděl: „*To první*“. Po doptání se bylo upřesněno, že měl namysli skládání barevného kruhu v úvodní části hodiny. Dále uvedl, že obtížné pro něj bylo vymalovávat nejmenší tvary. Třetí žákyně opět odpověděla, že nejtěžší bylo namíchání barev do barevného kruhu.

Shrnutí strukturovaných rozhovorů

Žáci se s pracovním sešitem do výtvarné výchovy setkali poprvé. Práce je bavila o něco více než obvykle. Osvědčila se také inspirace vybraným umělcem a motivace žáků k uměleckému vyjádření. Zajímavé bylo zjištění, že žáky bavila i část práce, kterou zároveň hodnotili jako obtížnou. Jednoznačně nelze hodnotit výsledky práce v úkolu skládání a vyvození barev z barevného kruhu, protože žáci v tomto věku ještě neumí pracovat s abstraktními pojmy a neumí dobře identifikovat rozdíl mezi kontrastní a harmonickou barvou. Za pozitivní skutečnost považují, že všechny konkrétní úkoly žáky bavilo zpracovávat, protože věděli, co se po nich chce.

4 ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo vytvoření a praktické ověření pracovního sešitu s názvem „Tvoř barvy a čáry“ do vyučovacích hodin výtvarné výchovy v první a druhé třídě ZŠ. Použití pracovního sešitu ve čtyřech vyučovacích hodinách výtvarné výchovy sloužilo jako jeho evaluace. Analyzovala jsem efektivitu uplatnění pracovního sešitu jako didaktické pomůcky. Především mě zajímala skutečnost, jak se žákům s pracovním sešitem pracovalo a jak ho ohodnotili. Na základě ověření efektivity pracovního sešitu jsem provedla žádoucí úpravy. Pracovní sešit, který tvoří přílohu této diplomové práce, již obsahuje doplnění a vylepšení inspirované jeho praktickým ověřením. Nedílnou součástí pracovního sešitu je metodická příručka pro učitele.

Východiskem pro naplnění cílů diplomové práce byl průzkum aktuální situace v oblasti nabídky didaktických pomůcek pro předmět výtvarná výchova na prvním stupni základní školy. Přestože existuje mnoho teoretických poznatků z oboru výtvarná výchova, tak na pedagogickém trhu existuje pouze několik didaktických pomůcek, které je možné využívat formou pracovních sešitů nebo pracovních listů. Našla jsem pouze dva příklady dostupných pracovních sešitů pro první a druhou třídu základní školy. Další inspiraci mi poskytly online dostupné pracovní listy z galerií umění.

Při tvorbě svého pracovního sešitu jsem byla vedena snahou propojit nácvik praktických výtvarných dovedností se zprostředkováním kulturního dědictví, ať už prostřednictvím konkrétního umělce nebo prostřednictvím lidové regionální tvorby. Pro zpracování svého návrhu pracovního sešitu jsem využila výtvarné dílo Paula Klee. Tohoto umělce jsem si vybrala, protože byl sám inspirativním pedagogem a v jeho díle se programově vyskytují prvky dětské kresby. Využití vybraných obrazů tohoto umělce je vhodné také z důvodu, že jejich vizuální podoba umožňuje žákům mladšího školního věku pochopit použití barev, linií a tvarů ve výtvarném umění. Podobně lze využít jiné autory uměleckých děl nebo se inspirovat regionální lidovou tvorbou.

Pracovní sešit „Tvoř barvy a čáry“ považuji za úspěšně ověřený:

- ❖ většina žáků ve třídě projevila nadšení a zaujetí pro práci, přestože se s takovým typem didaktické pomůcky dosud nesetkali;
- ❖ žáci se formou didaktické hry naučili základy práce s barevným spektrem a liniemi;
- ❖ žáci se stali součástí příběhu a byli motivováni vyzkoušet si roli umělce;
- ❖ žáci prokazatelně rozvíjeli individuální kreativitu;
- ❖ žáci ocenili jasné zadání, které jim bylo srozumitelné;
- ❖ žáci ocenili netradiční přístup a možnost vyzkoušet si různé výtvarné techniky.

Na základě osobní případové studie, kterou jsem provedla na vzorku třech vybraných žáků mohu konstatovat, že práce žáků s pracovním sešitem přinesla lepší výsledky, než které bylo možné pozorovat v jejich výtvarných portfoliích.

Evaluace pracovního sešitu potvrdila také obecné výhody uplatnění této didaktické pomůcky:

- ❖ přehlednost a systematičnost výtvarných aktivit,
- ❖ motivace k zájmu o výtvarné techniky bez zbytečných obav,
- ❖ zpětná vazba pro učitele a rodiče.

Základní výzkumnou metodou, kterou jsem použila, byla osobní případová studie. Limity výsledků uvedené metody jsou určeny především jejím kvalitativním charakterem. Pro důslednější evaluaci pracovního sešitu by bylo nutné provést větší množství podobných případových studií a následně provést komparaci jejich výsledků.

Na základě evaluace pracovního sešitu v praxi mohu formulovat následující doporučení:

- ❖ pro plnění praktických strukturovaných úkolů ve výtvarné výchově představuje 45 minut velmi krátkou dobu, doporučila bych výtvarnou výchovu vyučovat vždy ve dvou po sobě následujících vyučovacích hodinách;
- ❖ je nezbytné motivovat potenciální tvůrce pracovních sešitů do výtvarné výchovy, a to jak finančně, tak také metodicky;
- ❖ je nutné systematicky ověřovat navržené pracovní sešity do výtvarné výchovy a provádět jejich komparace;
- ❖ pedagogická nakladatelství musí být i přes finanční nákladnost motivována k vydávání pracovních sešitů do výtvarné výchovy.

Jsem si vědoma skutečnosti, že kvalitativní výzkum, který je součástí této diplomové práce nemůže obsáhnout veškerou problematiku snahy o zlepšení didaktiky výtvarné výchovy. Je nutné, aby podobných analýz různých pracovních sešitů bylo provedeno mnohem více. Praktické vyzkoušení pracovních sešitů je nezbytnou podmínkou k ověření jejich efektivity. U pracovních sešitů z výtvarné výchovy to platí obzvláště. Mohu to doložit vlastní zkušeností. Když jsem navrhovala pracovní list s názvem „Bubáček“, předpokládala jsem, že křídové pastelky budou dostatečně kreslit a roztírat se na černou natištěnou plochu. Tato úvaha se ukázala jako mylný předpoklad. Nesprávnost tohoto předpokladu prokázala práce žáků na konkrétním úkolu.

V teoretické části diplomové práce jsem okrajově nastínila i kvalitu současných vyučovacích hodin výtvarné výchovy. Účelem vytvoření pracovního sešitu bylo poskytnout podporu učitelům při přípravě kvalitní výuky a nabídnout jim didaktický prostředek k použití v hodinách výtvarné výchovy. Pracovní sešit bude také sloužit žákům, kteří do něj budou vytvářet vlastní výtvarná zpracování a rozvíjet svou tvořivost, kreativitu a výtvarný potenciál.

Kvalita ve výtvarné výchově byla hodnocena konferencí INSEA již v roce 2017. Z diskuze na této konferenci vyplynul požadavek na vznik on-line platformy, která by obsahovala průběžně doplňované příklady dobré praxe s metodickými návody. Pokud dojde k oficiálnímu vzniku uvedené on-line platformy, považuji výsledky své diplomové práce a pracovní sešit „Tvoř barvy a čáry“ za vhodný příspěvek ke zlepšení didaktických podmínek současné výtvarné výchovy. Byla bych ráda, pokud by mnou vytvořený pracovní sešit sloužil jako zdroj inspirace pro pedagogy a obohatil jejich přípravy do vyučovacích hodin. Hlavním aktérem výchovně vzdělávacího procesu je žák. Výtvarná výchova může výrazně přispět k tomu, aby žák pozitivně přijal úlohu školy ve svém životě a vytvářel si ke školní výchově a vzdělávání kladný vztah.

5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BOURNEUF, A. *Paul Klee. Visible and the Legible*. University of Chicago Press. 2015. ISBN 13: 978-0-226-09118-1.

DVOŘÁKOVÁ, Hana. *Výtvarná výchova: pracovní sešit pro 1.-3. ročník*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1996. ISBN 80-85808-46-3.

DE BACKER, F.; LOMBAERTS, K.; DE METTE et al. *Creativity in Artistic Education: Introducing Artists into Primary Schools*. The International Journal of Art & Design. 2012. 31(1): s. 53-66.

HAZUKOVÁ, Helena a Pavel ŠAMŠULA. *Didaktika výtvarné výchovy I*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-729-0237-7.

HOLT, D. *Problems in Primary Art Education: Some reflections on the need for a new approach in the early years*. International Journal of Early Years Education. 1997. 5(2): s. 93-100.

KITZBERGEROVÁ, L.; MAKOVSKÝ, M.; PASTOROVÁ, M. a kol. *Podkladová studie. Výtvarná výchova*. Praha: NÚV, Praha. 2019. 51 s.

KITZBERGEROVÁ, L. *Didaktika výtvarné výchovy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. 2014. ISBN 978-80-7290-667-3.

KLEE, Paul. *Vzpomínky, deníky, esej*. Přeložil Alena BLÁHOVÁ. Praha: Arbor vitae, 2000. De arte. ISBN 80-901964-9-7.

KUSÁ, Milena a Simona KADLÍKOVÁ. *Hravá výtvarná výchova 2: pracovní učebnice pro 2. ročník ZŠ*. Ilustroval Hana VAVŘINOVÁ. Praha: Taktik, 2022. ISBN 978-80-7563-398-9.

LACOVÁ, K. *Výtvarná výchova netradičně*. Metodická příručka. Bratislava: Iuventa, 2003. ISBN 80-88893-96-8.

MAKOVSKÝ, Miloš. *Didaktické materiály ve výtvarné výchově na základní škole a jejich role v profesním společenství učitelů*. 2018. Disertace. Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, Katedra výtvarné výchovy. Vedoucí práce Jitka Géringová.

MAKOVSKÝ, M.; MYŠÁKOVÁ, D.; SVOBODOVÁ, E. *Přehled tištěných didaktických materiálů pro předmět výtvarná výchova na ZŠ*. Výtvarná výchova. 2016 (1): s. 11-16.

MRÁZOVÁ, Lenka. *Tvorba pracovních listů: metodický materiál*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2013. 27 s. ISBN 978-80-7028-403-2.

MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2021. 163 s.

MYŠÁKOVÁ, D.; ZOUFALÝ, P. *Inspirační zdroje a didaktické materiály pro výtvarnou výchovu na 1. stupni ZŠ*. CAPV, 2019, (11): 297-301 s.

PEPPLER, K. A. *Media Arts: Arts Education for a Digital Age*. Teachers College Record, 2010. 112(8): 2118–2153 s.

PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. 6., rozš. a přeprac. vyd. Přeložil Jiří FOLTÝN. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0367-4.

PLEVOVÁ, Irena a Michaela PUGNEROVÁ. *Dětský výtvarný projev: v pedagogické praxi*. Praha: Grada, 2022. ISBN 978-80-271-0218-1.

PODLIPSKÝ, Rudolf, Jaroslav VANČÁT, Věra UHL SKŘIVANOVÁ a Vladimíra ZIKMUNDOVÁ. *Tvořivost ve výtvarné výchově a její účinky na všeobecné vzdělávání*. Plzeň: ZČU v Plzni, 2017. ISBN 978-80-261-0728-6.

POSPÍŠIL, Aleš, Karel ŘEPA a Petra ŠOBÁŇOVÁ, eds. Et al. *Kvalita ve výtvarné výchově*. Olomouc: Česká sekce INSEA, 2019. ISBN 978-80-904268-7-0.

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 1998. 336 s. ISBN 80-7178-252-1.

PUGNEROVÁ, Michaela. *Psychologie: pro studenty pedagogických oborů*. Praha: Grada, 2019. Pedagogika (Grada). 280 s. ISBN 978-80-271-0532-8.

READ, Herbert Edward. *Osudy moderního umění: výbor z díla*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1964. Teorie a kritika (SNKLU).

ROESELVÁ, Věra. *Linie, barva a tvar ve výtvarné výchově*. Praha: SARAH, 2004. ISBN 80-902267-5-2.

RUTOVÁ, Magdalena. *Radio BUCH: co takhle stát se...* Praha: Baobab, 2017. ISBN 978-80-7515-069-1.

ŘEPA, K. *Didaktické listy pro přípravu lekcí výtvarné výchovy*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2022. ISBN 978-80-7394-949-5.

SLAVÍKOVÁ, Vladimíra, Helena HAZUKOVÁ a Jan SLAVÍK. *Výtvarné čarování: artefletika pro předškoláky a mladší školáky*. 2., upr., (V SPL-Práce 1. [sic]) vyd. Úvaly: Albra (redakce SPL-Práce), 2010. ISBN 978-80-7361-079-1.

SLAVÍKOVÁ, Vladimíra, Jan SLAVÍK a Sylva ELIÁŠOVÁ. *Dívej se, tvoř a povídej!: artefletika pro předškoláky a mladší školáky*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-322-2.

STADLEROVÁ, H. *Výtvarná výchova na základní škole jako prostor duševní pohody dítěte*. Škola a zdraví 21, 2011, č. 38. s. 225-228.

STADLEROVÁ, Hana. *Výtvarná výchova v pojetí integrované výuky na prvním stupni základní školy: [náměty a inspirace na pomoc pedagogické praxi]*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2735-5.

STADLEROVÁ, Hana, Pavla NOVOTNÁ, Jana OVČÁČKOVÁ, Milada SOMMEROVÁ a Magda STROUHALOVÁ. *Uměním tě proměním: výtvarné činnosti a jejich přínos preprimárnímu vzdělávání*. Brno: Masarykova univerzita, 2020. ISBN 978-80-210-9745-2.

SUPSAKOVA, B. *Children's drawing as an art scheme for modern art*. Proceedings of INTCESS 2021 8th International Conference on Education and Education of Social Sciences 18-19 January, 2021. s. 851-860. ISBN 978-605-06286-1-6.

SPOUSTA, V. Proč rozvíjet vizuální gramotnost? Metody tvořivého učitele – Pedagogická orientace. 2001, (3): s. 86-93.

ŠOBÁŇOVÁ, P. *Učitelé výtvarné výchovy a jejich znalosti kurikula*. In T. Janík, P. Knecht, & S. Šebestová (Eds.), *Smíšený design v pedagogickém výzkumu: Sborník příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu*. Brno: Masarykova univerzita, 2011, s. 322-327.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Metodický materiál k pedagogické praxi ve výtvarné výchově*. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2015. ISBN 978-80-244-4756-8.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra. *Výtvarný projev a disabilita: kořeny a současnost proinkluzivní didaktiky výtvarné výchovy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019. ISBN 978-80-244-5561-7.

ŠOBÁŇOVÁ, Petra a Jolana LAŽOVÁ. *Muzeum versus digitální éra*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5023-0.

TWARDZIK CHING, C. L. *Teaching contemporary art in Primary schools*. Athens Journal of Humanities & Arts, 2015. 2(2): s. 95-109.

UHL SKŘIVANOVÁ, V. *Profesní kompetence učitelů v mezinárodním srovnání*. *Výtvarná výchova*. 2018, 57(1-2): s. 6-19.

UHL SKŘIVANOVÁ, Věra a Monika PLÍHALOVÁ. *Pozice české výtvarné výchovy v mezinárodním kontextu*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2022. ISBN 978-80-261-1099-6.

UŽDIL, Jaromír. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta: Výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974. Na pomoc učitelům a vychovatelům. ISBN 14-245-78.

ZORMANOVÁ, Lucie. *Obecná didaktika: pro studium a praxi*. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). 240 s. ISBN 9788024745909.

ZIKMUNDOVÁ, V. *Multimediální tvorba a současná výtvarná výchova*. In *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu*, Plzeň: Západočeská univerzita 2006, 6 s.

6 ELEKTRONICKÉ ZDROJE

ŠTĚPÁNKOVÁ, Kateřina, ŘEPA, Karel. *Listy české sekce INSEA* [online]. 2022, 15.11.2022, 11(1), 2-4 s. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: https://www.insea.cz/_files/ugd/324c4c_d661fde8a78d41e1949847f6e09cocfe.pdf

NÁŠ REGION. *Malíř Paul Klee. O své technice říkával, že si čáry bere na procházku.* [online]. 2019. [cit. 24-11-2022] Dostupné z <https://nasregion.cz/malir-paul-klee-o-sve-technice-rikaval-ze-si-cary-bere-na-prochazku-145286/>.

7 SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Ukázka didaktických listů Karla Řepy Dostupné z:

https://www.jcu.cz/cz/univerzita/lide/clovek?identita=REPA_Karel_10126.

Obrázek 2 Příklady aktivit nabízených v Hravé výtvarné výchově. Pracovní učebnice pro 2. ročník (Kusá a Kadlíková, 2022, s. 12-13).

Obrázek 3 Ukázka z pracovního sešitu Hany Dvořákové (Dvořáková, 1996, s. 10-11).

Obrázek 4 Ukázka z Radio BUCH: co takhle stát se... (Rutová, 2017, s. 1-2).

Obrázek 5 Ukázky pracovních listů z Krajské galerie výtvarného umění ve Zlíně (Dostupné z: <https://www.galeriezlin.cz/cs/o-nas/galerie-online/galerie-pro-deti/tvurci-ukoly/tvoreni-pro-deti-6-ukol.html> <https://www.galeriezlin.cz/cs/o-nas/galerie-online/galerie-pro-deti/tvurci-ukoly/tvoreni-pro-deti-10-ukol.html>).

Obrázek 6 Paul Klee, *Prezentace zázraku (Vorführung des Wunders)*, 1916 (Bourneuf, 2015, s.35).

Obrázek 7 Paul Klee: „Revoluce viaduktu“ (1937), vpravo „Svět, který pozoruji“, sedmileté dítě (Supšaková, 2021, s. 851-860).

Obrázek 8 Ukázky náčrtů vybraných stránek z pracovního sešitu (Vlastní zdroj).

Obrázek 9 Ukázka z pracovního sešitu, úkol č.1, žák číslo 1 (Vlastní zdroj).

Obrázek 10 Ukázka z pracovního sešitu, úkol č. 2 a 3, žák číslo 1 (Vlastní zdroj).

Obrázek 11 Ukázka z pracovního sešitu, úkol č.1, žák číslo 2 (Vlastní zdroj).

Obrázek 12 Ukázka z pracovního sešitu, úkol č.2 a 3, žák číslo 2 (Vlastní zdroj).

Obrázek 13 Ukázka z pracovního sešitu, úkol č.1, žák číslo 3 (Vlastní zdroj).

Obrázek 14 Ukázka z pracovního sešitu, úkol č.2 a 3, žák číslo 3 (Vlastní zdroj).

8 SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 Charakteristika výzkumného vzorku.

9 SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA Č. 1 Didaktická pomůcka do hodin výtvarné výchovy pro 1. stupeň ZŠ – pracovní sešit „TVORĚ BARVY A ČÁRY“

PŘÍLOHA Č. 2 Fotodokumentace z ověření pracovního sešitu v praxi

10 PŘÍLOHA Č. 1 Didaktická pomůcka do hodin výtvarné výchovy pro 1. stupeň ZŠ –
pracovní sešit „TVOŘ BARVY A ČÁRY“

TVOŘ BARVY A ČÁRY

Tvůj pracovní sešit
z výtvarné výchovy

.....
jméno/přezdívká

Helena Velcová, DiS.

2023

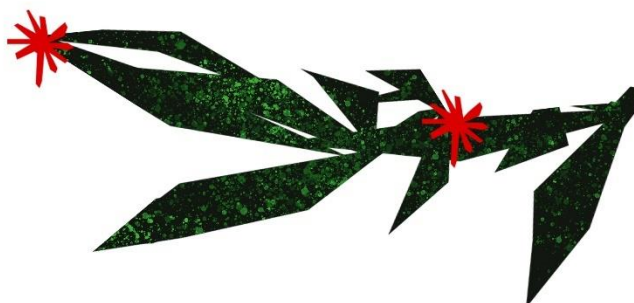
Ahoj,
jmenuji se Bruno a bydlím v krásné
ptačí zahradě, kterou pro mě vytvořil
jeden známý umělec. Jmenoval se
Paul Klee.

Mým koníčkem je malování a tvoření.
To mě tak moc baví, že bych každému
přál, aby zažil taky takovou radost
z tvorby, jakou zažívám já.

Vytvořil jsem proto pro tebe tento
pracovní sešit a v něm sadu zábavných
výtvarných úkolů, kterými tě provedu.
Pohraješ si s barvami, čárami, tvary
a vyzkoušíš si také různá výtvarná
kouzla.

Už se nemůžu dočkat, co všechno
vytvoříš! Kdyby ti něco nebylo jasné,
zeptej se pana učitele/paní učitelky.

Tak hurá k prvnímu úkolu, no ne?

Pracovní sešit do výtvarné výchovy
„TVOŘ BARVY A ČÁRY“
pro 1-2. ročník ZŠ

Autor: Helena Velcová, DiS., 2023

Kdo byl Paul Klee?

Paul Klee byl učitel.
Vyučoval na škole umění.
Ta škola se jmenuje Bauhaus.

Ale ne! Byl to houslista. Už v 7 letech začal hrát na housle a když mu bylo 11 let, stal se členem bernské filharmonie.

A narodil se ve Švýcarsku.

Pánové, já vám říkám, že to byl především cestovatel! Tunisko, Řím a tak.

To jo, ale byl to taky Němec.

Přátelé, nehádejte se, všichni máte pravdu!
Ale na něco jste zapomněli...
Paul Klee byl přeci hlavně malíř, že jo, Paule?

Ano, barva se mne zmocnila;
už se za ní nemusím honit, vím,
že mě drží navždycky.
Barva a já jsme jedno.
Jsem malíř.
A ty.....taky!
(doplň své jméno)

Klee

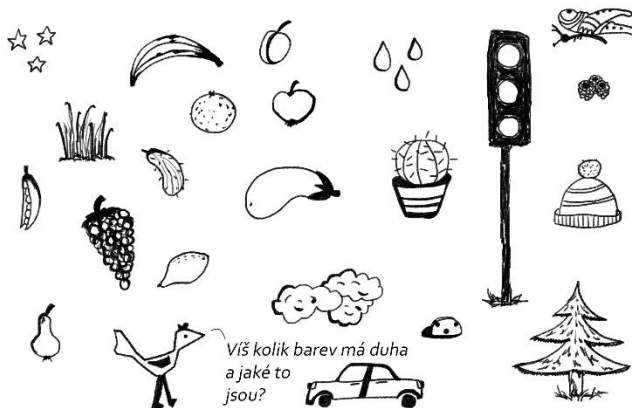
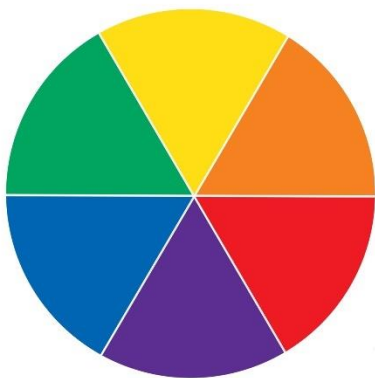
Můj barevný kruh

Cvičení: Základní a sekundární barvy

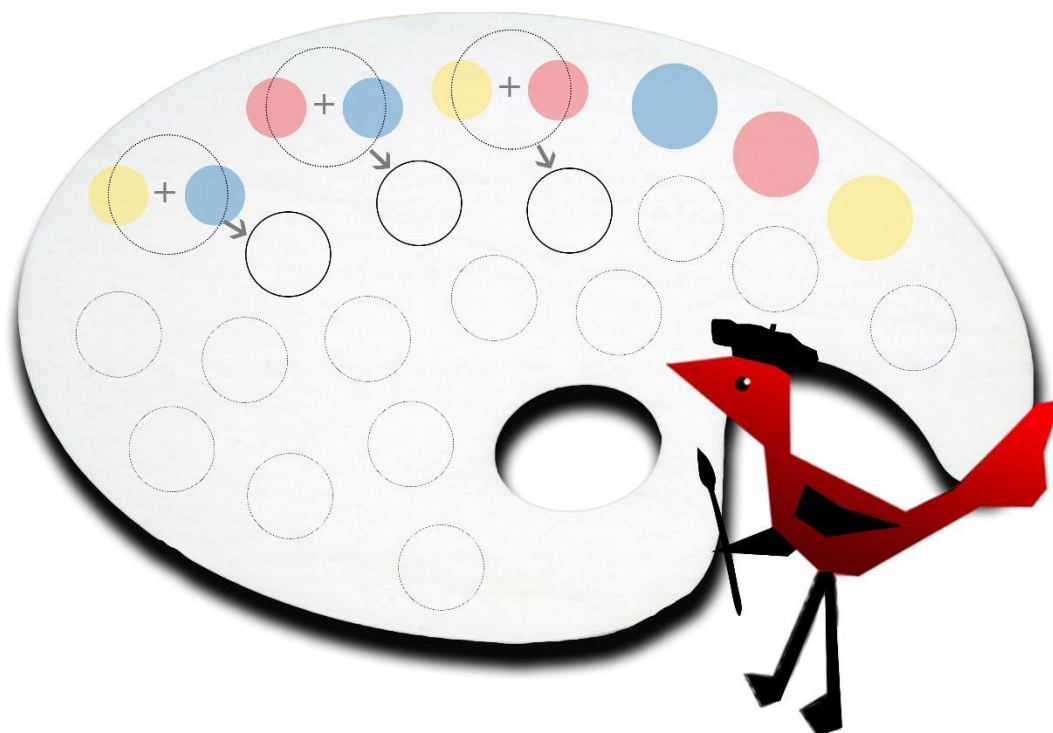
Prohlédni si barevný kruh. Jaké v něm vidíš barvy?

Postup: Obrázky vedle kruhu vybarvi podle skutečnosti.

Máš další nápady, co je žluté, oranžové, červené, fialové, modré nebo zelené?

Postup: Vymaluj puntíky odpovídající temperovými barvami. Jaká barva po smíchání dvou základních barev vznikla? Tato barva se nazývá sekundární. Pokračuj dál a jako malíř namíchej co nejvíce barevných odstínů a zaplň celou paletu. Namíchané barvy zkus pojmenovat.

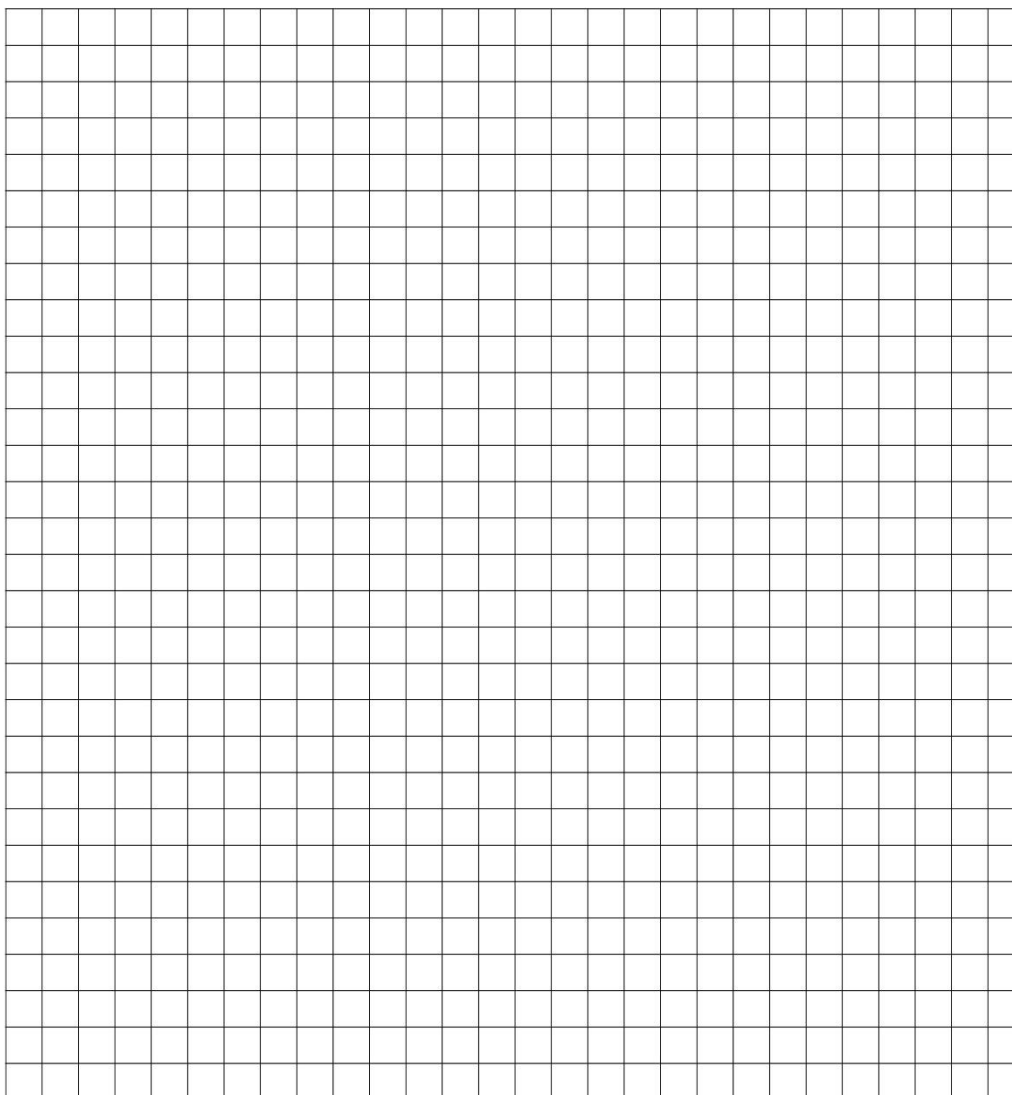
Čtverečky a prsty

Otisk prstu

Postup: Namaluj svými prsty libovolný obrázek do čtvercové sítě.
Vybarvi prsty vždy jeden čtvereček vybranou barvou.

Maska vši

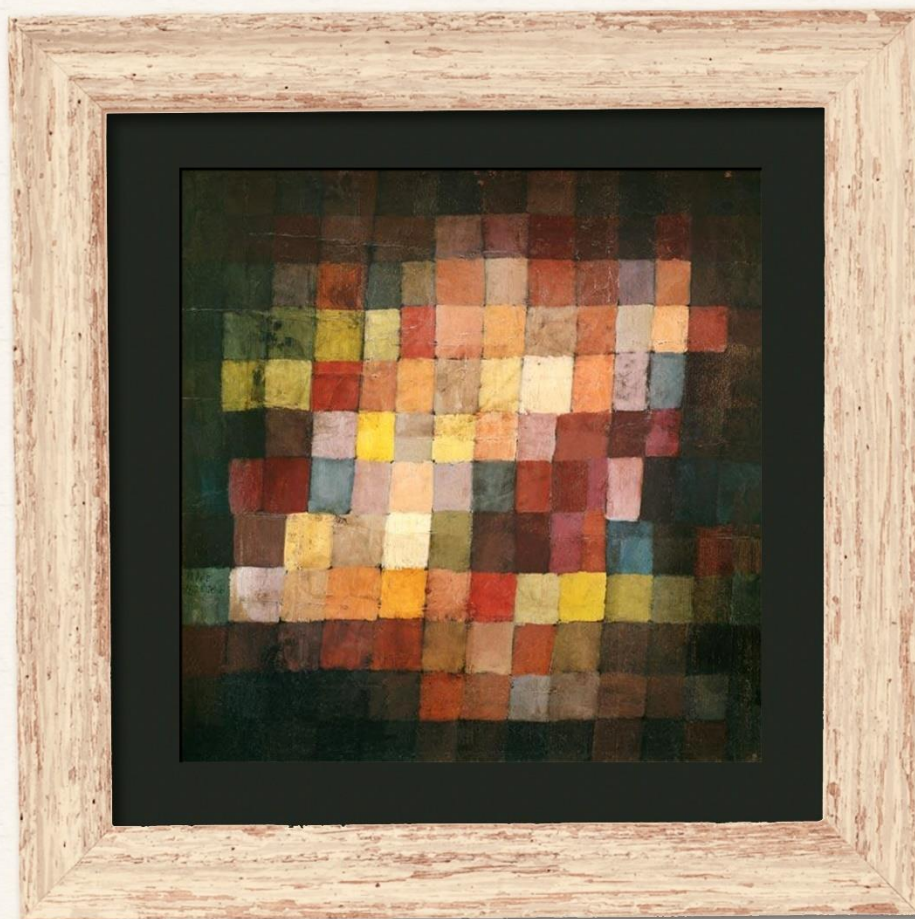

Síť neboli rastr se používá také v digitální grafice.
Víte, že i televize, telefon nebo počítač využívají rastr ke zobrazování?
Čtverečky jsou ale tak malé, že se nám obraz zdá jednolité. Velikost každého čtverečku je totiž jen 1 pixel.

Inspiruj se dílem Paula Klee

Cvičení: Tmavé a světlé barvy

Postup: Představ si, že jsi v galerii. Dívej se na obraz a nech ho na sebe působit. Jaký z něj máš pocit? Co se v něm asi odehrává? Co můžeš říct o barvách na okrajích obrazu a jak se od nich liší barvy uprostřed?

Starobylá harmonie, 1925
Paul Klee

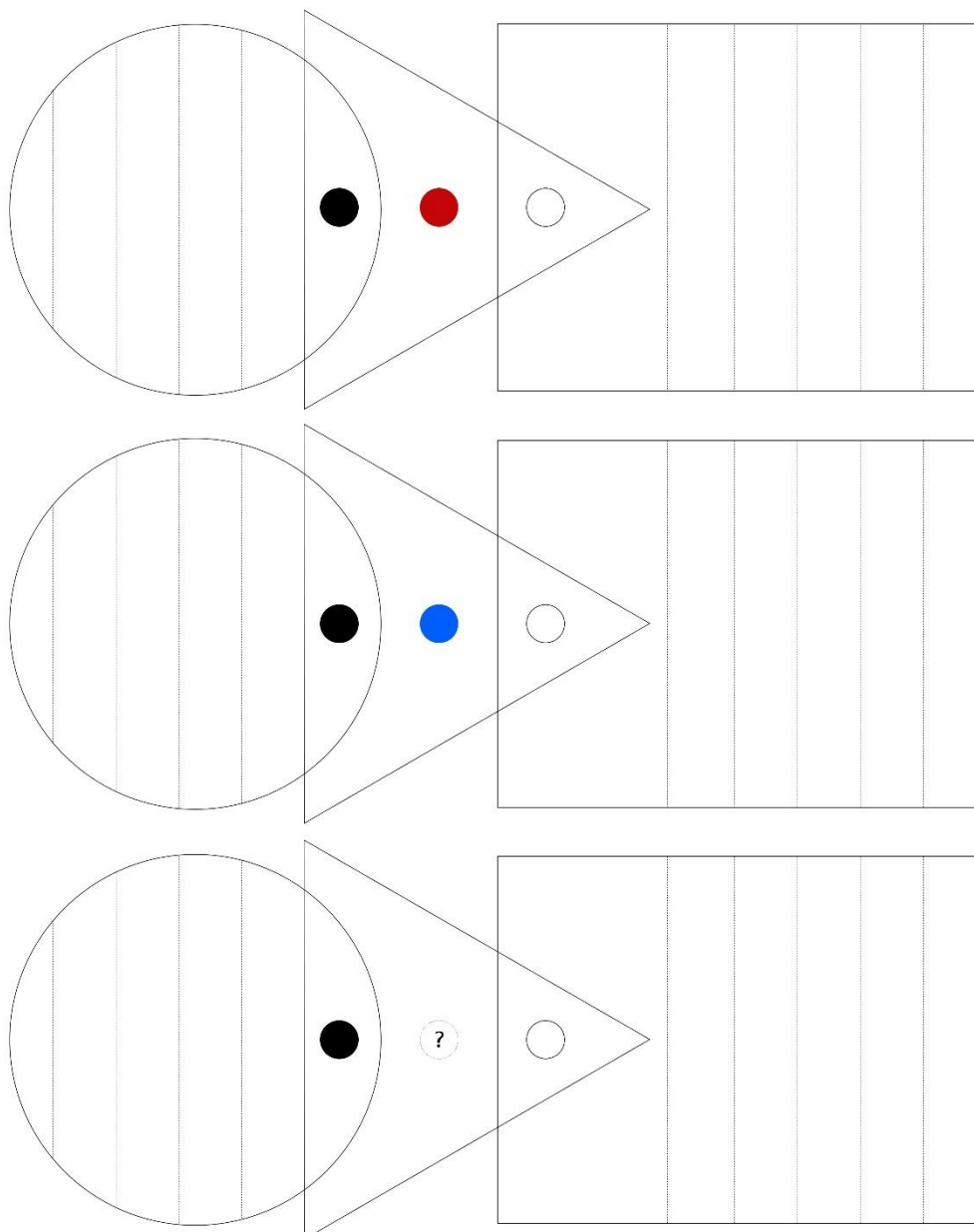

Jedná se o abstraktní malbu. To znamená, že na ní není zobrazena žádná věc, člověk, zvíře nebo krajina. Nic, co kolem sebe vidíme. Malíř se v abstrakci totiž nezajímá o to, jak svět skutečně vypadá. Jde mu spíše o malování barvou, její strukturu, to jak na diváka působí. Maluje často plochy a čáry a soustředí se na to, jak spolu tvary a barvy ladí. Když se vás tedy někdo zeptá na otázku, co vidíte na obraze? Nebojte se odpovědět. Neexistuje totiž žádná nesprávná odpověď, protože abstraktní umění nechává prostor vaší fantazii a představivosti.

Míchej a pozoruj barvy

Cvičení: Tmavé a světlé barvy

Postup: Vezmi červenou a modrou barvu. Nachystej si také bílou a černou. K červené barvě postupně přidej bílou (nejdříve trochu a namaluj pruh do obdélníku, pak přidej více bílé, namaluj další pruh a tak dále.) Totéž zkus s modrou barvou. Pak postupně k červené a k modré barvě začni stejným způsobem přidávat barvu černou a výsledky namaluj do kruhu. Na závěr si zvol jakou barvu chceš a také k ní přidej bílou a černou. Zaznamenej.

Tvá Starobylá Harmonie

Koláž

Postup: Připrav si samolepicí fólii na výkres. Nastříhej si různé velké a různobarevné čtverečky z látkové plsti. Na samolepicí fólii vytvoř vlastní umělecké dílo inspirované dílem Starobylá Harmonie Paula Klee. Můžeš stejně jako on použít čtverečky s tmavými barvami na okraji a světlými uprostřed nebo to udělat přesně naopak.

A zase ten kruh...

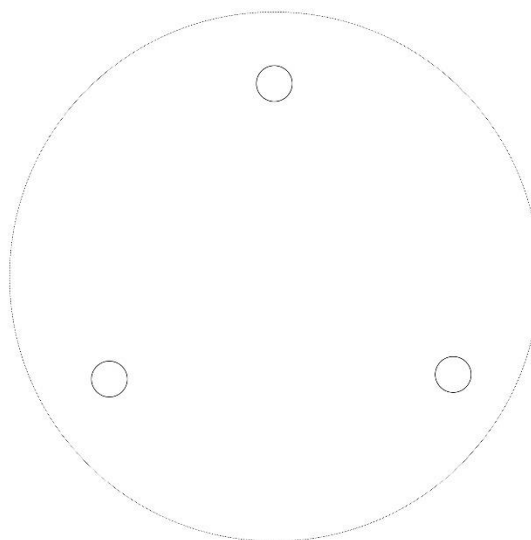
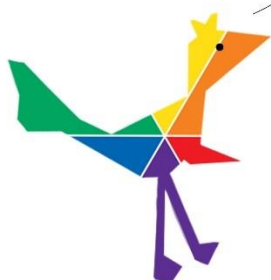
Cvičení: Kontrastní a harmonické barvy

Vzpomeň si (nebo nalistuj) barevný kruh, který již znáš.

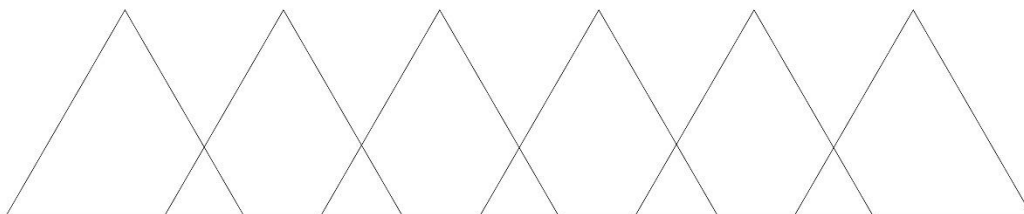
Postup: Vodovými barvami udělej větší skvrnu na vyznačené tečky.

Použij pouze základní barvy. Pamatuješ, které to jsou? Nech si dostatek místa pro smíchání barev.

Ve vytvořeném barevném kruhu spoj barvy ležící naproti sobě. Jsou to barvy v nejvyšším KONTRASTU. Barvy, které v kruhu sousedí, jsou spolu v HARMONII.

Postup: Vybarvi trojúhelníky HARMONICKÝMI barvami (v barevném kruhu spolu sousedí)

Cvičení: Optické klamy

Postup: Prohlédni si barvy vnitřních čtverců. Jsou stejné? Svoje tvrzení můžeš následně ověřit tím, že čtverce vystříhneš a přiložíš k sobě. Víš, jak optické klamy vznikají?

Barva v rukou designéra

Malba akvarelovými barvami

Jsi designér.

Postup: Navrhni barevné řešení koberce do svého pokoje.

Akvarelovými barvami vymaluj prostory mezi liniemi.

Zaměř se na výběr kontrastních a harmonických tónů barev.

Flora na pisku

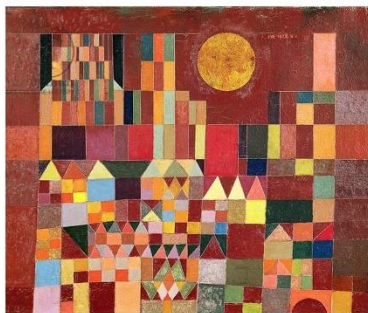

Hra: Překládej přes sebe proti světlu barevné fólie s kontrastními barvami. Pozoruj, jaké vidíš barvy? Zkus to i s harmonickými odstíny.

Hrad a slunce

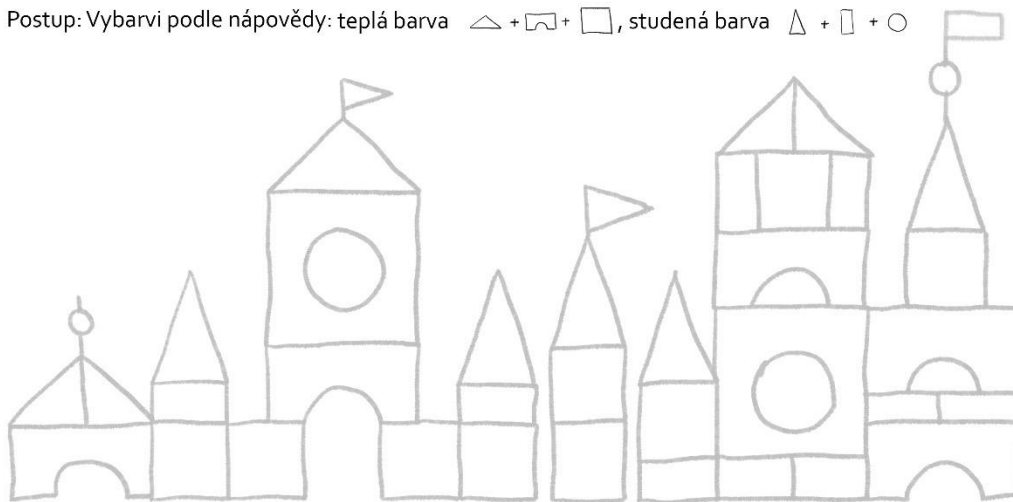
Cvičení: Teplé a studené barvy

Postup: Z jakých geometrických tvarů je složeno dílo Hrad a slunce Paula Klee? Poznáš je? Pojmenuj je a nakresli vedle obrázku.

Hrad a slunce

Postup: Vybarvi podle nápovědy: teplá barva $\triangle + \square + \square$, studená barva $\triangle + \square + \circ$

Horkovzdušný balón

Postup: Vybarvi každý balón podle jeho cestujícího.

Můj hrad

Koláž

Postup: Nastříhej si barevné papíry na různé geometrické tvary. Nakresli pastelem pozadí, můžeš rozetřít prsty. Z připravených tvarů postav svůj hrad, barevné kousky přilep lepidlem.

Hrad a slunce

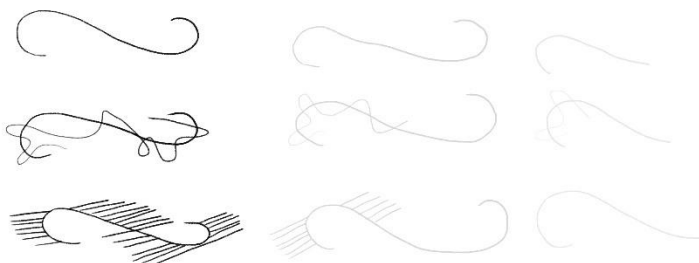

Mám takový nápad: Hrad postav pouze z teplých nebo pouze ze studených barev. Hrad z teplých barev stavěj na studené pozadí a hrad z barev studených zase na pozadí teplé. Co ty na to?

Linie a čáry

Cvičení: Uvolnění ruky

Postup: Dokonči linie.

Najdi mi cestu domů. Zaznamenej můj let.
Kresli různé druhy linií.

Bubáček

Kresba tekoucím lepidlem a malba křídovým pastelem

Postup: Vezmi si černý papír. Nakresli obrys bubáčka za pomoci různých linií. Dej pozor, aby se špička lepidla nedotýkala papíru. Až lepidlo zcela zaschne, vzniklé tvary vybarvi křídovým pastelem, roztírej prsty. Dílo nalep washí páskami do sešitu.

Příchod ženicha

*Najdeš doma předměty,
které zanechávají stopu linie?
Vyzkoušej jejich stopu do vrstvy
temperových barev.*

Květiny a květináče

Kresba křídovým pastelem

Postup: Natři květináč černou barvou. Než barva zaschne, vymaluj bílou pastelkou tyto tři květináče. Po zaschnutí barvy ozdob květináč dle svého návrhu křídami. Zbývá ho už jen naplnit zeminou a zasadit sazeničky nebo zasít semínka.

Život s květem bodláku

kresli puntíky

kresli linky

kresli podle sebe

Víš, co všechno rostlinka potřebuje, aby dobře rostla?

Vyber: světlo, čepíci, vodu, hnojivo, polévku, teplo, zeminu, mráz, tmu, hokejku, vzduch, sůl, zpěv, pohlazení, otrhat listy, kávu, kypřit hlínu.

Materiály, na které tvořil Paul Klee

Koláž

Postup: Nalep kousek daného materiálu a vyzkoušej na něj malovat barvami. Zvol si velikost i tvar kousků, zkus vytvořit koláž.

LEPENKA

PLÁTNO

LÁTKA

PYTLOVINA

NOVINOVÝ PAPÍR

KOVOVÁ FÓLIE

Jaký materiál by sis vybral/a pro své dílo? Na který z nich se maluje nejnadhěji?

Kouzelné rybky

Odkrývací technika

Ocitáš se v kouzelném světě, kde rybky plní tajná přání.
Nakresli takový svět splněných přání.

Postup: Plochu pokryj vrstvou voskových pastelů. Pomocí štětce nanas černou tuš. Po zaschnutí kresli motivy dřevěnou tyčinkou.

Kouzelné rybky

Moje JÁ

Muchláž, zapouštění akvarelových barev, kresba fixem

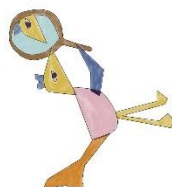
Podívej se do zrcadla a zamysli se, jak sám/sama sebe vnímáš?

Postup: Namoč lehce papír vodou, zmačkej ho do koule, pevně stiskni v dlaních. Mokrou kouli opatrně rozlož. Do mokrého podkladu zapouštěj barvy, které nejvíce vystihují tvoji osobnost. Po zaschnutí ve zmuchlaných liniích hledej svoji tvář. Linie obtáhni tenkým fixem. Obrázek nalep do sešitu.

Senecio

Proč jsi zvolila právě tyto barvy?

Pohlednice z prázdnin

Protisk, kopírovací technika, malba vodovými barvami

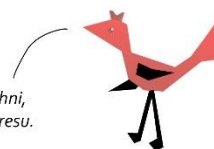
Už jsi někdy posílal/a pohlednici?

Komu pošleš tuto pohlednici?

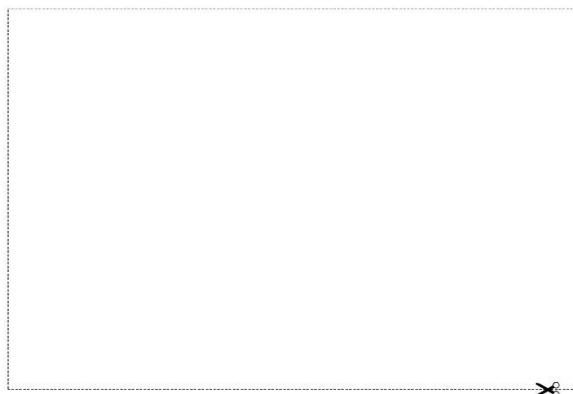
Postup: Na podložce v rovnoměrné vrstvě rozválej válečkem černou temperovou barvu smíchanou s olejem. Barvu válečkem naneseš na kousek papíru. Ihned tento papír položíš černou stranou sem do sešitu. Na něj položíš další list papíru. Vrstvy papírů zafixuješ papírovou lepicí páskou. Kreslíš tužkou požadované tvary. Občas zkontroluješ, zda se kopírují. Po dokončení odstraníš vrstvy papírů a domaluješ pohlednici vodovými barvami. Sleduješ, jak linie odolávají vodové barvě.

Pohlednice pro Bauhaus Lampionový festival

*Pohlednici vystříhni,
napiš vzkaz a adresu.
Můžeš ji poslat.*

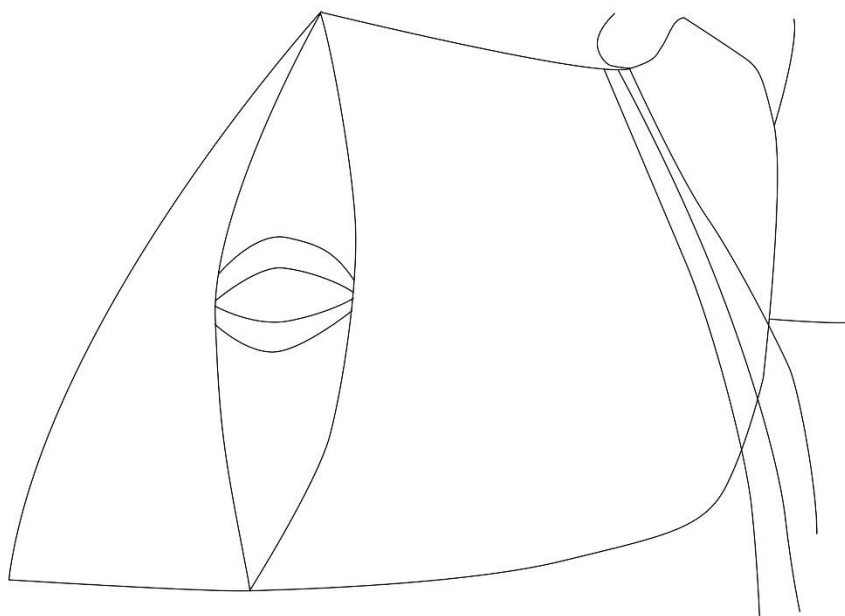
Kočka a pták

Kresba fixem

Postup: Dokresli fixem kočky druhou polovinu obličeje. Můžeš přikreslit i ptáčka. Na alobalovou fólii nanese barevné fixy, postříkej vodou z rozprašovače. Sešit přilož a přitiskni na postříkanou fólii. Sejmi a nech zaschnout.

Kočka a pták

Jsi fotograf

Fotografování, kresba, malba

Rozhlédni se kolem sebe, najdi vhodné zátiší pro pořízení fotografie.
Postup: Originálně naaranžuj misku s jablky a poříd' zajímavý snímek. Už víš, jaké bude tvoje zátiší? Skutečnost zachyť třikrát jinak - nakresli tužkou, barevně namaluj, vyfoť.

Zátiší se čtyřmi jablky

*Podívej se doma kolem sebe.
Najdi již existující zátiší, na nic
nesahej a vyfoť ho.*

Barvy na procházce

Volná tvorba

Jednou se barvičky rozhodly, že si vyjdou po bílém papíře na procházku...

Postup: Zvol si, čím budeš kreslit nebo malovat

*Ve svých dílech Paul Klee často
"bral čáry na procházku".
Ty to zkus s barvou!*

Ptačí zahrada

Monotyp, origami, koláž

Zaposlouchej se do ptačího zpěvu. Představ si, že stojíš uprostřed ptačí zahrady. Ztvárni, co vidíš kolem sebe?

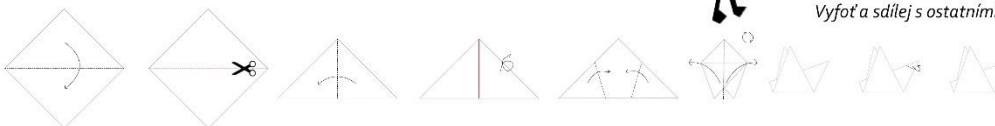
Postup: Na podložku nanese štětcem nebo houbičkou vrstvu temperové barvy. Na barvu polož různé druhy přírodnin (listy, trávu, rostliny...). Otiskni do sešitu. Sejmi již nabarvené listy a ty znovu otiskni. Tisky opakuj, můžeš je vrstvit na sebe. Z barevného papíru poskládej ptáčka. Hotový výrobek dotvoř a nalep do zahrady.

Ptačí zahrada

Udělej radost ptáčkům na své zahradě. Namaluj jim veselou ptačí budku. Zútulni jejich obydlí. Vyfoť a sdílej s ostatními.

Kouzlo japonského origami je v tom, vytvořit z dvojrozměrného papíru trojrozměrný objekt...

TVOŘ BARVY A ČÁRY

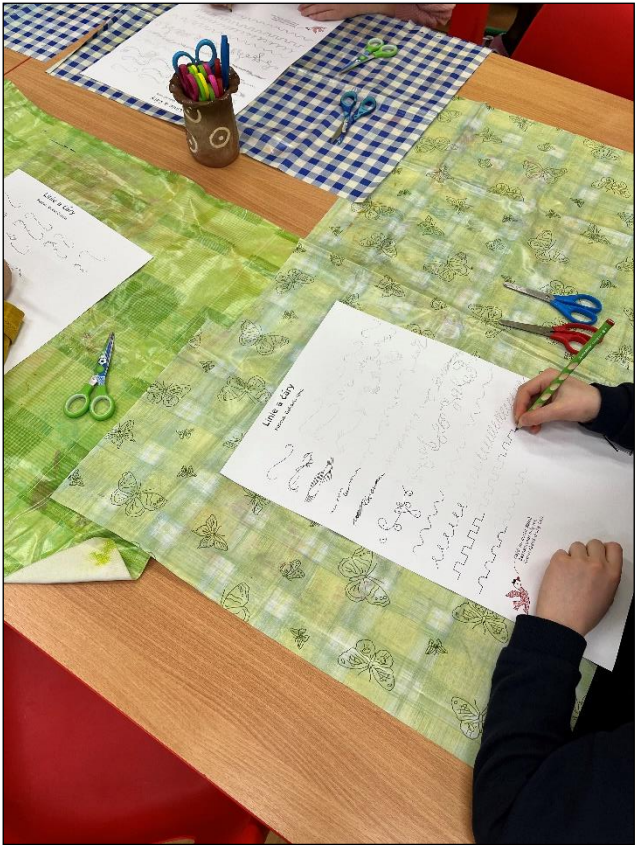
Autor: Helena Velcová, DiS., 2023

Vzniklo v rámci diplomové práce
na Univerzitě Palackého v Olomouci.

11 PŘÍLOHA Č. 2 Fotodokumentace z průběhu ověření pracovního sešitu v praxi

12 ANOTACE

Jméno a příjmení:	Helena Velcová, DiS.
Katedra nebo ústav:	Katedra výtvarné výchovy
Vedoucí práce:	Mgr. et MgA. Anna Boček Ronovská, Ph.D.
Rok obhajoby:	2023

Název práce:	Návrh pracovního sešitu do hodin výtvarné výchovy pro 1. stupeň základní školy
Název v angličtině:	Proposal of a workbook for lessons of Art education at primary school
Anotace práce:	Diplomová práce je zaměřena na tvorbu pracovního sešitu s názvem „TVOŘ BARVY A ČÁRY“ do hodin výtvarné výchovy na prvním stupni základní školy. Teoretická část nastiňuje přístup učitelů k předmětu výtvarná výchova a přehled dostupných didaktických prostředků využívaných na základní škole. V rámci praktické části je navrhnout a v praxi ověřen pracovní sešit do vyučovacích hodin výtvarné výchovy pro žáky první a druhé třídy základní školy. Pracovní sešit zprostředkovává osobnost moderních dějin umění Paula Klee žákům mladšího školního věku. Součástí pracovního sešitu je zpracována metodická příručka pro učitele s doporučenými výtvarnými aktivitami.
Anotace v angličtině:	The diploma thesis is devoted to creating a workbook with the title „TVOŘ BARVY A ČÁRY“ for Art education lessons at primary school. The theoretical part is focused on teachers' approach to the subject of Art education and an overview of the available didactic resources used at primary school. In the practical part, the workbook of Art education for the first and second grade of primary school is designed and verified in practise. The workbook shows the personality of Paul Klee, he is a person of modern history of art, to students of younger school age. Part

	of the workbook is a methodological manual for teachers with recommended art activities.
Klíčová slova:	Didaktický prostředek, pracovní sešit, umělec Paul Klee, barva, čára, tvar, výtvarná technika.
Klíčová slova v angličtině:	Didactic aid, workbook, artist Paul Klee, color, line, shape, art technique
Přílohy vázané k práci:	Příloha č. 1 – Pracovní sešit „TVOŘ BARVY A ČÁRY“ Příloha č. 2 – Metodická příručka k pracovnímu sešitu „TVOŘ BARVY A ČÁRY“
Rozsah práce:	72 s.
Jazyk práce:	český